Jayanaka
Prthviraja vijaya

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01543173 7

PK
3673
J3
1914
V.2

Volume II

3673
J3
1914
V.2

प्रवीराः श्रीचाहमानस्य कुलमभूषयन्नित्यन्वयः । आदित्यरश्मिभिर्दुरतिक्रमं दुर्लंघं यत्पारियात्रकपार्श्वांतरं तत्र प्रतिदिनं पथिकः कीर्त्तिः कायो येषां ते । तथा सप्तसमुद्रविषयः शाश्वतो नित्यो यो वाडवाग्नेर्व्यापारः ज्वलनं तस्य पारगमने पराभवे प्रगुणः समर्थः प्रतापो येषाम् ॥ ७३ ॥

दृष्टस्वपूर्वपुरुषोदयभूप्रदेश-
सेनारजोऽभिभवखिन्नसहस्रनेत्राः ।
अश्रांतयज्ञशततर्पितहव्यवाह-
शुद्धान्तगीतभुजसाहससंप्रदायाः ॥ ७४ ॥

स्वपूर्वपुरुषस्यादित्यस्योदयभूप्रदेश उदयपर्वतो दृष्टो येन तस्य सेनारजसोभिभवेन खिन्नः खेदितः सहस्रनेत्रो यैस्ते । सहस्रनेत्र इति साकूतम् । तथा अश्रांतं नित्यं कृत्वा यज्ञशतेषु तर्पितो यो हव्यवाहोऽग्निस्तस्य शुद्धान्तः स्वाहा तया गीतो भुजसाहससंप्रदायो येषां ते ॥ ७४ ॥

वैवस्वतायुधभुजङ्गमसह्यमान-
निश्श्रोत्रताऽनधिगतोष्ट्रचमूनिनादाः ।
लङ्काधिपत्यभयदानमयापदान-
वार्ताश्रुतिक्षपितनैर्ऋतचित्तदौस्थ्याः ॥ ७५ ॥

वैवस्वतस्य यमस्यायुधैः पाशैर्भुजंगमैः सह्यमानो यतो निष्कर्णतयाऽनधिगत उष्ट्रसेनाशब्दो येषां ते । तथा बिभीषणस्याभयदानरूपं यदपदानं साहसं तद्वार्त्ताश्रवणेन क्षपितं

निवारितं चित्तदौस्थ्यं चित्ते क्षोभो येषां ते । अयमर्थः । अस्मद्वंश्येन श्रीरामेणास्मै राज्यं दत्तमिति तैर्जिष्णुभिर्विभीषणस्याभयं दत्तमतस्तत्पक्षभूतस्यापि नैर्ऋतस्याप्यभयं ग(? फ)लितमिति ॥ ७५ ॥

प्राचेतसप्रियतमासुरतान्तखेद-
निर्भेदवेदिकटकद्विपकर्णवात्याः ।
पूर्णोदरज्वलननिर्वृतिनिर्विकार-
सारथ्यमुक्तमरुदीरितसाधुवादाः ॥ ७६ ॥

प्राचेतसीनां प्रियतमानां वरुणस्त्रीणां सु(र)तान्तखेदस्य निर्भेदं विदन्ति कुर्वन्ति । खेदहारिण्य इत्यर्थः । एवं विधाः कटकद्विपानां कर्णवात्या येषाम् । तथा यज्ञेषु पूर्णोदरो यो ज्वलनस्तस्य निर्वृतिः सुखं तया निर्विकारो यतः सारथ्यमुक्तो यो मरुत्तेनेरितः साधुवादो येषाम् ॥ ७६ ॥

कैलासशैलशिखराश्रयकिन्नरेन्द्र-
कर्णामृतहृदपराक्रमगीतशब्दाः ।
ईशानचंद्रसहवासमहाविदग्ध-
दोर्दण्डकीर्त्यधरितद्युसरित्प्रवाहाः ॥ ७७ ॥

कैलासनिवासिनां संबंधी कर्णयोः सुधाप्रवाहसदृशः पुरुषकारगीतशब्दो येषां ते । तथा ईशानचन्द्रेण सह वासे महाविदग्धो दोर्दण्डकीर्त्या भुजयशसाऽधरितो जितो गंगौघो यैस्ते ॥ ७७ ॥

एवमष्टदिक्पालपराजयध्वननमुक्त्वा हरिसेवादिरूपेण पातालाकाशव्यापकतामाह ।

सेनाहयोन्नमितधूलिलघूभवन्भू-
धृत्यल्पयत्नफणिशायितवासुदेवः ।
लक्ष्मीमुखोच(र)णलग्नसुधासधर्म-
माधुर्यकीर्त्तिसुखिनीकृतसप्तलोकाः ॥ ७८ ॥

सेनाश्वैरुत्थापिता धूलिर्यस्यास्ततो लघूभवन्ती या भूस्तस्या धृत्यर्थं धारणार्थमल्पयत्ने फणिनि शेषे शायितो वासुदेवो यैस्ते । तथा अत एव लक्ष्म्या मुखोच्चरणेनेव लग्नं सुधासधर्मामृतसमं माधुर्यं यस्याः । तथा कीर्त्या सुखीकृताः सप्तलोका यैस्ते ॥ ७८ ॥

ब्रह्मारविन्दमकरन्दकणान्तरङ्ग-
तौरङ्गधूलिविरसीकृतदिव्यभृंगाः ।
श्रीचाहमानकुलमुज्ज्वलयांबभूवु-
र्दोर्मंडलाभरणभूवलयाः प्रवीराः ॥ ७९ ॥

ब्रह्मकमलव्यापिवाजिरजोविरक्तालिकुलाः । तथा दोर्मंडलस्याभरणं भूवलयो येषां ते ॥ ७९ ॥

रिक्थक्रमादुपनतं नलिनीभुजंगा-
दारभ्य यद्वसु ददुः शरणागतेभ्यः ।

वाणिज्यवर्धितमिवानुदिनं तदेषां
प्रायो भुवोऽम्बरविशिष्टदशाप्रवेशम् ॥ ८० ॥

सूर्यादारभ्यरिक्थक्रमादुपनतं प्राप्तं वसु तेजो धनं च ते शरणागतेभ्यो यद्ददुः । यद्वा शरणागतेभ्य - - - - ददुरिति योज्यम् । शरणागतेभ्यो - - - - - - । तद्वाणिज्येन व्यवहारेण वर्धितमिव तद्वसु उत्तरोत्तरं विशिष्टदशाया अनुप्रवेशं प्रापत् ॥ ८० ॥

वास्तोष्पतेः समरपर्वसहायतार्थ-
मायासितैः सततमूर्ध्वगतागताभ्याम् ।
प्रेतप्रभोरसुशकैरपि नेतुमुर्व्या-
स्तैः स्वेच्छयैव विदधे त्रिदिवे निवासः ॥ ८१ ॥

वास्तोष्पतेरिन्द्रस्य संग्रामेषु साहाय्यार्थमूर्ध्वगतेनाकाशगमनेन तथा आगतेन आकाशाद्भूमाववरोहणेन च नित्यं खिन्नैः । तथा यमस्यापि भूमेः सकाशान्नेतुमशक्यैस्तैः स्वेच्छयैव स्वयमेव स्वर्गे निवासः कृतः ॥ ८१ ॥

अष्टासु दिक्पतिपुरेषु यथेष्टमेषां
रक्षःक्षयोपकृतये कृतिनां स्थितानाम् ।
भूस्तंभिताष्टगिरिमंडपदिग्द्विपेन्द्र-
स्तंभाष्टकेन समपत्यत राजधानी ॥ ८२ ॥

अष्टसु लोकपालनगरेषु राक्षसविनाशेनोपकारार्थं स्वेच्छया

स्थितानामेषां चाहमानवंश्यानां राज्ञां भूमिः राजधानी नगरी संपन्नाऽभूत् । स्तंभितान्यष्टगिरय एव मंडपानि येन तद् दिग्द्विपेन्द्राणामेव स्तंभानामष्टकं यस्याः । राजधान्यास्तु मंडपधारणार्थं स्तंभा अष्टौ भवन्ति ॥ ८१ ॥

वंशे तेषामशेषप्रथमनृपभुजाकीर्त्तिसंपद्बलाका-
प्रेमारंभानुकूलच्छविसदसिपटांभोदविश्रांतिशैलः ।
कैलासोत्संगसंगीतकसभिकशिवादिष्टगंधर्वरामा-
गातव्योद्दामकर्मा समजनि वसुधावासनो वासुदेवः ॥ ८३ ॥

तेषां कुले वासुदेवनामा राजा जातः । समस्तानामादिराजानां या कीर्त्तिसंपत् सैव बलाका तस्याः प्रेमारंभे सु(? सा)धुर्योऽसिपटः स एवांभोदस्तस्य विश्रांत्यर्थं शैलः । पूर्वेषां कीर्त्तिवर्धक इत्यर्थः । कैलासोत्संगे सभिकेन शिवेनादिष्टाभिर्गंधर्वरामाभिर्गातव्यान्युद्दामकर्माणि साहसानि यस्येति भद्रम् ॥ ८२ ॥

श्रीलोलराजसुतपंडितभट्टनोन-
राजात्मजो विवरणेन सुबोधमाधात् ।
सर्गं द्वितीयमघ्नैरिह जोनराजः
पृथ्वीमहेन्द्रविजयाभिधकाव्यराजे ॥ १ ॥

इति पृथ्वीराजविवरणे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः ॥

समभूद्यदा स - - दानविधि-
र्ववृषुस्तदा सुमनसो जलदाः ।
परिकंपिनां यशसि हानिभयात्
सुरशाखिनां स्वयमिव स्खलिताः ॥ १ ॥

यदा स वासुदेवो जातस्तदा मेघाः कल्पवृक्षाणां पुष्पाणि ववृषुः । अत्र संभाव्यते । यतो दानेन निधिरतो यशोविषये हानिभयात कंपमानानां कल्पवृक्षाणां स्वयं पतितानीव । कल्पवृक्षेभ्योप्यधिकं दातेत्यर्थः ॥ १ ॥

ननृतुर्दिनं सकलमप्सरसः
परिदध्वनुर्विजयदुन्दुभयः ।
प्रमदं दधुर्यममृतोद्धरणात्
पुनरेव तं सुमनसोन्वभवन् ॥ २ ॥

अप्सरसो ननृतुः । दुन्दुभयो दध्वनुः । सकलं दिनमित्यनेनोभयोर्वाक्ययोः संबंधः । अमृतलाभेन देवा यं हर्षं प्रापुस्तज्जन्मना तं पुनरेव प्रापुः ॥ २ ॥

द्युनदीहृतैः कनकतामरसै-
र्मरुतो ववुर्विरचिताभरणाः ।

गगनात्मना शशिशिरोमणिना
प्रकटीकृता कनकवृष्टिरिव ॥ ३ ॥

गंगाहेमपद्मैः कृतभूषणा वायवो ववुः। अतः संभाव्यते। आकाशरूपेण शशिशेखरेण सुवर्णवृष्टिरिव मुक्ता ॥ ३ ॥

दिवमुच्चकैरमृत तस्य यशो
जलदैर्विना जलकणैः पतितम्।
परिपीडितादमृतदीधितितो
विनिरित्वरैरिव सुधापृषतैः ॥ ४ ॥

तस्य यशो द्यामपूरयत्। मेघैर्विना जलकणैः पतितम्। तद्यशसा पीडिताच्चन्द्रान्निर्गच्छद्भिरमृतकणैरिव। इत्वरैरिति सृजीणनशां ष्करप्* ॥ ४ ॥

सवितुः कुले कति न भूपतयो
भुजशालिनः समभवन्नपरे।
स पुनर्यथा व्यवजहार तथा
न भगीरथो न सगरो न रघुः ॥ ५ ॥

सूर्यस्य कुलेऽपरे कति न राजानो भुजाभ्यां शोभमानाः प्राग्जाताः। स वासुदेवस्तु यथा व्यवहारमकरोन्न तथा भगीरथादयः ॥ ५ ॥

---

* Compare, Pāṇini, iii. 2. 163.

न स पर्वतो न तदरण्यमभू-
न्नगरी न सा न मरुमही न च सा ।
स विनिर्ममे न खलु यत्र नृपः
सरसीः प्रपाः सुरगृहाणि मठान् ॥ ६ ॥

स राजा सरस्यादीन्यत्र नाकरोत्ते पर्वतादयो नाभवन् । सर्वेषु पर्वतादिषु सरस्यादीन् कृतवानित्यर्थः ॥ ६ ॥

न शिखंडिनो जलधरं प्रथमं
न चकोरकाः शुचिनिशाशशिनम् ।
न पिकास्तथा तरुणमाम्रवनं
जहृषुः प्रजास्तमवलोक्य यथा ॥ ७ ॥

यथा तं दृष्ट्वा जनास्तुतुषुस्तथा न मयूरादयो मेघादीन् दृष्ट्वा तुष्यंति । मेघादिभिरिव मयूरादयस्तेन प्रजा दत्तवृत्तय इत्यर्थः ॥ ७ ॥

न हिमाद्रिणा प्रलयजेन तथा
शिशिराऽभवच्चिरमनेन यथा ।
न सुमेरुणा न मणिभूमिभृता
वसुमत्यपि क्षितिरनेन यथा ॥ ८ ॥

यथानेन राज्ञा हृततापा भूरभून्न तथा हिमाचलचन्द्र-नाभ्याम् । यथामुना भूर्धनवत्यभून्न तथा सुमेरुरोहि- - - - - - - - ॥ ८ ॥

-------वती क----
(कमलाल)याऽऽगवती नृपतीन् ।
कमलोपमादपि तदंघ्रिमगात्
प्रणिपत्य तां पुनरवापुरमी ॥ ९ ॥

या लक्ष्मी राज्ञस्त्यक्त्वाऽऽगतवती ताममी अपि राजानस्तत्पादपद्मद्वयं प्रणम्य ततः प्रापुः । अत एव कमलालयेति विशेषणमर्थवत् । तत्सेवकानामेव राज्ञां श्रीरासीन्नाऽन्येषामिति भावः ॥ ९ ॥

मखभूमिगैः शतमखप्रमुखै-
ररुदन्यतो दिगधिकप्रमदाः ।
मखधूम्यया निरपवादमतः
परिबभ्रमे पिहितदिक्तटया १० ॥

अस्य यज्ञगतैरिन्द्रादिभिर्हेतुभिस्तद्रामा अरुदन् रुदन्तीति यज्ज्ञातमिति शेषः । अतस्तन्मखधूमजालेन च्छादितदिगन्तेन निरपवादं कृत्वा भ्रान्तम् । अयमर्थः । मख ------ लोकपालस्त्रीणां बाष्पनिर्गलनमभूत् । लोकास्त्वजानन् । चिरं पतिप्रवासो बाष्पहेतुरिति । न तु स तासामभूत् । यद्यज्ञेषु इन्द्रादीनां पोषलाभात् । अतो यज्ञधूमेन दूषणं न प्राप्तम् । अथवा पतिप्रवासेन लोकपालावला यदरुद ----- यज्ञ-

धूम्यया नि -------- सेनैवैता इदन्तीति लोकैर्ज्ञातमित्यर्थः । दृक्पुटयेति पाठः ॥ १० ॥

सुरसद्मनामविरतापचितौ
द्रुममस्तके न कुसुमं ददृशे ।
अपरागिणं विदधिरे पवनं
नभसागतं क्वचन नोपवने ॥ ११ ॥

देवानां नित्यपूजायां सत्यां तरुविटपेषु पुष्पं न दृष्टम् । ततो हेतोः काप्युद्याने जना वायुमपरागिणं सदोषं न विदधुः । परागाभावेऽप्यपरागिणं न विदधुरिति विभावना । क्वचित् ‘अपरागवानपि वहन्नशनैः पवनोऽभवत्क्वचन नोपवने’ इति पाठः ॥ ११ ॥

चरणैस्त्रिभिस्त्रुटितसंघटितै-
र्व्यहरत्सुखं स्मरहरस्य वृषः ।
पदमुद्रिता नियतमस्य सदा
न हिरण्मयी न समपादि मही ॥ १२ ॥

स्मरहरस्य वृषो धर्मः सुखेन व्यहरत् । अत्र हेतुः । त्रिभिः पादैः पूर्वं विच्छिन्नैरद्य संघटितैश्चतुष्पाद् धर्मोऽभूदित्यर्थः । नूनमस्य वृषस्य चतुर्भिः पादैः कृतमुद्रालाङ्कः सुवर्णमयी संपन्ना । खनिस्थानेषु भूः सुवर्णमजीजनदित्यर्थः । हरवृषो यत्र संचरति तत्र जातरूपं जायत इत्यागमः ॥ १२ ॥

यशसा भृता जलधिविष्णुपदे
शशिमंडलं न न बभूव मही ।
न च कलंकवन्न च विधुन्तुदवत्
कलिता पुनः क्वचिदवापि पदम् ॥ १३ ॥

तदीयेन यशसा भृता भूः समुद्राकाशे चन्द्रमंडलं न नाभूत् । अपि त्वभूदेवेत्यर्थः । कलंकेन राहुणा यथा पदमवापि तथा कलिकालेन क्वापि न स्थानं लब्धम् । अयमर्थः । समुद्र एवाकाशं तत्र यशश्शुभ्रा भूमिरेव चन्द्रोभूत् । चन्द्रस्य कलंकोऽस्ति राहुश्च बाधते । यशश्शुभ्रभूमण्डलस्य तु कलिकलंकराहुरूपो नासीदित्यर्थः ॥ १३ ॥

सुरमंदिरैर्दिशि विदिक्ष्युदितं
मरुतां पतिर्मखमहीष्ववसत् ।
अमरावती किमपि कालवशाद्-
व्यथिताभवत् पथिकयोषिदिव ॥ १४ ॥

देवगृहैः सर्वदिगूल्लसितम् । यज्ञभूमिष्विन्द्रोऽवसत् । कालबलादमरावती पथिकस्त्रीव किमपि व्यथिताभवत् ॥ १४ ॥

उपनिन्यिरे शिखरिणो लघुतां
पृथुना न तां न च शतक्रतुना ।
अनयन्त यां सुकृतिनः पुरुषा
दृषदुद्धृतेः सुरगृहस्य कृते ॥ १५ ॥

पृथु नाम्ना राज्ञा इन्द्रेण च शैलास्तां लघुतां न नीता देवगृहनिर्माणार्थं पाषाणोद्धरणाज्जनाः पर्वतान्यथा लघुतामनयन् ॥ १५ ॥

शकलीकृताः सुरगृहेषु शिला-
स्समिधां कृते विदलितास्तरवः ।
न च धातवो न ययुरुद्धरणं
क्षितिमित्यगात् क इव न क्षितिभृत् ॥ १६ ॥

देवगृहकृते पर्वतानां शिलाः खण्डिताः । समिदर्थं च वृक्षा दारिताः । चित्रार्थं गैरिकादय उद्धृतास्ततः सर्वे पर्वताः क्षितिमल्पप्रमाणत्वं प्रापुः ॥ १६ ॥

मुहुरीतयः प्रविविशुर्न भुवं
भुवनान्तरे क्वचिदिवात्तपदाः ।
यदि वा क्व ता विरचयन्तु पदं
परिपूरिताः सुकृतिभिर्हि दिशः ॥ १७ ॥

ईतयोऽतिवृष्ट्यादयो भुवनं न प्राविशन् । अतः संभाव्यते क्वाप्यन्यस्मिन् भुवने कृतास्पदाः । अथवा नैतत् । कस्मिन् भुवने ईतयः पदं कुर्वन्तु । हि यस्मादर्थे । तदीयाभिः सुकृतिभिः शोभनैः कर्मभिर्दि----ताः ॥ १७ ॥

अतिवृष्टयो ववृधिरे सजलै-
र्नयनैः परं रिपुकुरङ्गदृशाम् ।

अनवग्रहं खमपि सत्पुरुषाः
प्रतिपेदिरे सततभाग्यमयाः ॥ १८ ॥

रिपुस्त्रीणां सबाष्पैर्नेत्रैरतिवृष्टयः प्रवृद्धाः । नित्यभाग्यमयाः सत्पुरुषाः खमाकाशमनवग्रहमवृष्टिप्रतिबन्धं प्रतिपन्नाः । अविद्यमानो नवो ग्रहो नैयत्येन विमर्शो यत्र तत् खं संवित्स्वभावं प्रतिपन्नाः । नवग्रहरहितं खमिति विरोधः ॥ १८ ॥

क्षितिरग्रहीत् कमपि दार्ढ्यगुणं
क्वचिदाखवो न खलु चखनुरमूम् ।
अत एव तां परमनिर्विवरां
विपदां गणा न परितस्तरिरे ॥ १९ ॥

वक्तुमशक्यं दार्ढ्यगुणं भूर्लेभे । मूषका भूमिं न खनितवन्तः । अत इव विच्छिद्रां भूमिमापदां गणा नैवाच्छादयन् ॥ १९ ॥

शुकवाहने सतततृप्तिमये
न दधुः शुकाः क्वचन शालिभयम् ।
क्रतुधूमतो दिशि दिशि प्रसृता-
दुपलेभिरे न विषयं शलभाः ॥ २० ॥

शुका वह्निवाहा इत्यागमः । शुकवाहनेऽनले नित्यतृप्ते इव शुकाः शालीनां भयं न दत्तवन्तः । तेषां पावकतृप्तौ

सत्यां तप्तत्वात् । सर्वदिक्षु विसारिणो यज्ञधूमाद्भीतोरिव शलभा आश्रयं न लब्धवन्तः ॥ २० ॥

न निवेशितैर्गिरिगुहासु तथा
न तथा पुरं पितृपतेः प्रहितैः ।
चरणाग्रगैर्नृपतिभिर्नृपतिः
स यथा प्रजाः सुखवतीरकरोत् ॥ २१ ॥

प्रणमितै राजभिस्स राजा प्रजाः सुखिता यथाऽकरोत्तथाऽद्रिगुहासु प्रवेशितैस्तैर्नाकरोत्तथा न च यमपुरं विसृष्टै राजभिरकरोत् । पलायितानां पुनरुदयाशंकया मारितानां ये मुक्तास्तेषामुदयाशंकयेति भावः ॥ २१ ॥

उपयोगवान्यदि रणार्थमभूत्
स्वयमेव तन्मखमहीष्ववसत् ।
भुजयोर्बलादभयदानपतिं
दनुजागमे तमनयन्मघवा ॥ २२ ॥

इन्द्रो *वासुदेवस्य रणार्थमुपयोगी यद्यासीत्तदा इन्द्रस्तदीययज्ञभूमिषु स्वयमेवावसत् । दानवयुद्धागमे तमिन्द्रो भुजबलेनाभयदातारमनयत् ॥ २२ ॥

---

* This is the text as emended in the margin; the original was: स वासुदेवो दैत्यसमरे शक्रस्योपयोगी, etc.

व्यसनैरसावतितरां मलिनै-
रपि सप्तभिः स्वयमधो विहितैः ।
- - - - - सकलदिग्विजयं
तुरगैरिव स्वकुलपूर्वपुमान् ॥ २३ ॥

अत्यन्तमलिनैः सप्तभिः - - - रशेषदिशः क्रान्तवान्यथाधःकृतैः सप्तभिरश्वैः स्ववंशपूर्वपुरुषःसू - - - - ॥ २३ ॥

- - - - - - - - - - - - - -
- - - - - भुजबलेन दधौ ।
चरितार्थतां पुनरगाद्वसुधा
यदनेन सा वसुमती विदधे ॥ २४ ॥

स राजा भुजबलेन यद्भूमिं धृतवांस्ततो हे- - - - - - - - त्यार्थोऽभूत् । क्षितिं बिभ्रतीति व्युत्पत्तिर्मृषाभूत् । भूर्वसुधा सत्यार्थतामधात् । यतोनेन राज्ञा भूर्वसुंधरा वसुमती सतेजाः सधना च कृता । स राजैव भूमेर्वसुभृत आसीदित्यर्थः । - - चरितार्थतां भूर्वसुधान्वभूदित्यर्थः ॥ २४ ॥

न्दहरिः स्वयं - - - - - - -
- जहुर्मदं तदिति दिक्करिणः ।
अनहंकृतिं फणिपतिं व्यदधात्
कलिपन्नगे - - - - - - - ॥ २५ ॥

— — — — — — — — — — — मध्ये हरिः सिंहो नामासौ हरिस्तरुणसिंहस्य स भूमिं यदधात्तत एव - - - - - - - - - - सुदहनाधिकारहरणादिति भावः । सिंहे च सति गजा मदं त्यजन्ति । शेषमनहंकृतिं त्यक्ताहंकारमकरोत् । कलिसर्पं गरुत्मतां राजा यदवहत् । भुवो दुरितभारं यन्न्यवारयत् । अलघूभवन्तीं भुवं वहञ् शेषो निरहंकारो जात इत्यर्थः । फणिमारणात् फणिपतिस्तुष्यतीति चित्रम् ॥ २५ ॥

भुवमुद्धरन्नजनयन्नरकं
　　प्रममाथ तं मधुरिपुश्च पुनः ।
स पुनस्तथा त्रिदिवमर्जितवान्
　　क्रतुभिश्च तं सुवसतामनयत् ॥ २६ ॥

भूमिमुद्धरन्मधुरिपुर्नरकमुदपादयत् । ततः स एव नरकं हतवान् । स राजा पुनर्भूमिमुद्धरन्निरुपद्रवां कुर्वंस्तथा स्वर्गमर्जितवान् । स तं स्वर्गं यज्ञैः सुवसतां यथानयत् । यज्ञतृप्ता देवाः स्वर्गे सुखमासन्नित्यर्थः ॥ २६ ॥

अतिसंकुचन्नवयवैः सकलै-
　　र्यमधः स्थितो वहति कूर्मपतिः ।
उपरिस्थितः सकलभूमिभृतां
　　स विकस्वरः क्षितिभरं तमधात् ॥ २७ ॥

भूमेरधः स्थितः कूर्मराजोऽङ्गैः संकुचन्यं वहति तमेवायं राज्ञामुपरि स्थितः सराज्याङ्गैर्विकसितोऽवहत् ॥ २७ ॥

अवहेलया यदकरोत्स किम-
प्यतिदुष्करं किमपि येन विधेः ।
तत एव न ध्रुवमपत्र(प)या
तदधिष्ठितां स वसुधामरिशत् ॥ २८ ॥

सोऽयत्नेन यत्समपादयत्तद्विधिनापि कर्त्तुं यद्दुष्करम् । अत एव लज्जया । ध्रुवं संभावनायाम् । स विधिस्तदाश्रितां भुवं नारिशद्धिंसितवान् । रिश हिंसार्थस्तौदादिकः । अविश-दिति पाठश्चिन्त्यः ॥ २८ ॥

यदि वा शुचेरजनि यस्य कुले
स विधेर्गतिः परिभवेष्वभवत् ।
भगवान्स्मरन्नुपकृतिं न तत-
स्तदलंकृताः परिबभूव दिशः ॥ २९ ॥

यदि वेति पूर्वसंभावनायाः पक्षान्तरमाह । यस्य स कुले जातः स चाहमानो विधेरसुरैः परिभवे शरणमभूत् । तस्माद्धेतोरुपकारं स्मरन्भगवान्विधिस्तद्भूषिता दिशो नाव्ययत् ॥ २९ ॥

सोध्वर (V. 38?) इत्यन्तं कुलकम् ।

चरणेऽपि यो मदनुगं व्यथये-
न्मुखभंजनं सुकरमस्य मया ।
इति ते कथां स्मरति धर्मपरां
न कलिर्मुखं क्वचन दर्शयते ॥ ३० ॥

यो मत्सेवकं पादेपि व्यथयेदस्य मुखभंगो मया क्रियते । इमां धर्मनिष्ठां तव प्रतिज्ञां यत्स्मरति ततो नूनं कलिर्मुखं क्वापि न दर्शयते । कलिना हि त्वदाश्रितो धर्मः पादे खंडित इति भावः ॥ ३० ॥

तव पादयोरपसृताः सविधा-
द्भयविह्वला ध्रुवमभाग्यशतैः ।
अतिरोहिताः कमलया क्षितिपाः
प्रतिजज्ञिरे तदनु पस्पशिरे ॥ ३१ ॥

तव पादयोः समीपान्नष्टा अत एव भीता अभाग्यशतैर्लक्ष्म्यानाच्छादिता राजानो नूनं परिज्ञाता यत्समनन्तरमेव पस्पशिरे बाधिताः । अपसृतैः भयविक्लवैरिति तृतीयाबहुवचनान्तः पाठश्चिन्त्यः । पस्पृशिरे स्पृशेश्च पाठो विमृश्यः । पस्पशिरे — — — — — — — धने इत्यस्य लिटि रूपम् । राजद्रुहं परिज्ञाय लोका बाधन्ते । यद्वा* त्वं तस्यापि अभाग्यानि न सहसे इत्यतो भीतैः त्वत्सेवात्यागिनः परिज्ञाता यदतः

* This alternative interpretation is given in a marginal note

स्पृष्टाः । त्वद्वैरिणामभाग्यान्यापतितानीत्यर्थः । अस्यां व्याख्यायां दुष्पाठो न कश्चित् ॥ ३१ ॥

भविता पुरः सहचरैर्द्विषतां
वरिवस्यतां नृप भवच्चरणौ ।
इति सूचितं खलु तवैव नखै-
र्यददर्शयन् प्रतिनिधीननुगान् ॥ ३२ ॥

हे नृप त्वत्पादौ शरणीकुर्वतां शत्रूणां सहचरैः पुरो भा(?)विता भविष्यते इत्येतत्त्वन्नखैरेव सूचितम् । अत्र साध्ये साधनमाह । भवन्नखाः शत्रूणां प्रतिनिधीन् प्रतिबिम्बसमाञ्छत्रूणामनुगानदर्शयन् । भवन्नखेषु निर्मलत्वान्नमन्तो भवद्विषः प्रतिबिम्बिताः । ते प्रतिबिम्बा भवच्छत्रूणां सहचराः पुरो वर्तन्ते (इ)त्यर्थः । त्वत्पादसेवकानां सहचरसामग्री भवतीति भावः ॥ ३२ ॥

न हिमालयो न हिमवत्तनया
न हिमद्युतिर्न हिमशैलनदी ।
हिमवत्सखो न हिमाद्रिरिपो
र्हरहृष्टये तव यशांसि यथा ॥ ३३ ॥

यथा त्वद्यशांसि हरस्य हर्षाय तथा न हिमालयाद्याः । भवद्यशोभिर्विश्वस्य पालनादिति भावः ॥ ३३ ॥

हृदयंगमं न जलजन्म विधेर्न
मधुद्विषो भुजगतल्परुचिः ।
स्फटिकाचले न च शिवो रमते
तव कीर्तिभिः स यदि सर्वगतः ॥ ३४ ॥

विधेर्ब्रह्मणः पुण्डरीकं हृद्यं न तथा ध्रुवं भवति । विष्णोश्च तथा शेषशय्याभिलाषो न भवति । कैलासशैले च तथा हरो न भवति । यदि यस्मादर्थे । स ब्रह्मा हरिर्हरो वा तव कीर्त्तिभिर्हेतुभिः सर्वगतो रमते । त्वत्कीर्त्तीः सर्वगता द्रष्टुं स भ्रमतीति पुण्डरीकादौ न रमते इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

पृथिवी त्वया फलवती विहिता
क्रतुभिर्हि ते जलमुचो जलदाः ।
उपतिष्ठते हविरिनं ज्वलना-
त्परिपूर्यते द्विजपतिश्च ततः ॥ ३५ ॥

त्वया भूर्बहुफला सम्पादिता यतो यज्ञैर्हेतुभिर्मेघा वृष्टिममुचन् । हविराहुतिरिनमादित्यमुपतिष्ठते । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते इत्यागमात् । ततश्चन्द्रश्च पूर्णो भवति ॥ ३५ ॥

उदरंभरिस्तव शिखी यजनैः
(सु)हृदः सुखान्मृदु वहत्यनलः ।

(म)लयानिलैः सममिवानुचरै-
दिशमुत्तरामविशदुष्णकरः ॥ ४१ ॥

मानिनां प्रतिभटैर्माननिवारिभिरित्यर्थः। पांथानां चित्ते भयप्रदैर्मलयवायुभिरनुचरैरिव सह सूर्य उत्तरं दिशं प्रविष्टः ॥ ४१ ॥

(शिशि ?)रक्षणे पृथुरभूद्रजनी
मधुसौहृदात् किमपि कार्श्यमगात् ।
दिवसोष्मणि स्पृशति कर्कश(तां)
द्रवदङ्गका श्रमपयोभिरिव ॥ ४२ ॥

शिशिरे रात्रिर्दीर्घाभूत्। वसन्तसंगादत्यर्थं तनुत्वमगच्छत्। अत्र हेतुः संभाव्यते। दिनतापे कार्कश्यं दधति घर्मजलैर्द्रवदङ्गीव ॥ ४२ ॥

मलयानिलात् पथिकनिश्वसितं
(मलयानिलः पथिकनिश्व)सितात् ।
इतरेतरं प्रववृधे सुतरां
घनतोऽर्णवा घन इवार्णवतः ॥ ४३ ॥

— — — — — — — — — — — — — — — — था

मलयवायोः पान्थनिश्वासस्तस्माच्च स वृद्धिं प्राप्तः। इतरेतरमिति पंचम्यर्थेऽव्ययम् ॥ ४३ ॥

- - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - दद्दशे ।

कमपि ध्वनिं ध्वनितुमन्यभृताः

समु - - - - - - - - - - - ॥ ४४ ॥

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

घर्मजलं स्तिमितं व्यापकं मितं म — — — — — — — — — — —

— — — — — — ॥ ४४ ॥*

योथ तुहितम् । पूर्वं हिमं ततो रोध्ररेणुः । आदौ पान्थाः पश्चा — — — कार्श्यं प्रापुर्वसन्ते प्रथ — — — — — — ॥

कृशराचयो (विकस)दिन्दुरुचो

गलितांबुदाः प्रसृतगन्धवहाः ।

प्रलपत्किपाः(?त्पिकाः) प्रमुदितभ्रमरा

मधुवासराः कमिव नामदयन् ॥

कृशराज्यादिविशिष्टा वसन्तदिवसाः सर्वं लोकमतोषयन् ॥

हरवैरिणा धनुषि कुंडलिते

क्रियते न यद्दिक्तटाङ्कृतिनि ।

---

* After this there comes a lacuna extending to about 3 or 4 verses, in consequence of the breaking off of the lower part of a leaf.

नवकेसरे सरसमारसता
मधुपेन तत्त्वरितमेव कृतम् ॥

भयावहटांकारे धनुषि कुंडलीकृते हरवैरिणा कामेन न यत् क्रियते कर्तुं न शक्यते तद्भ्रमरेण नवबकुले रसेन गायता तूर्णमेव कृतम् ॥

अरुदन्नु किं किमुत पर्यहस-
न्नरटन्नु किं किमुत वान्वनयन् ।
प्रसृतस्वरा विदधिरे किमिति
प्रतिपेदिरे विरहिभिर्न पिकाः ॥

प्रसृतोऽविच्छिन्नः स्वरो येषां ते पिका विरहिभिर्न निश्चिताः । पिकानां – – ने कारणं न निश्चयेन लब्धमित्यर्थः । तदेवाह । किं रुदितवन्तः पिकाः किं चक्रुः किं हसितवन्तः किमर – – – वानुनीतवन्तः । रुदादीनां लडन्तत्वं युक्तमतो लटाद्यन्तत्वं चिन्त्यम् ॥

न चुचुम्बिरे न मधुपैः कलिकाः
परिरेभिरे न तरुभिर्न लताः ।
विजगाहिरे न (दिवसैर्न?) दिशो
न विलेभिरे न विरहिण्यसवः ॥

भ्रमरादिभिः कलिकादीनां चुम्बनादिकं न न कृतमपि

--तम् । कलिकाभ्रमरादीनां स्त्रीपुंसव्यवहारसमारोपाच्चुम्बनाद्युक्तिसंगतिः ॥

अपि वासरे (प्रम)दनाहृदये-
ष्ववकाशहृत्प्रणयरोषरुजाम् ।
अतिमुक्तकः कुसुमकान्तिभरा-
ज्जितवान् विधोस्तु --खल्वपदम् ॥

अतियुक्तकनामा तरुश्चन्द्रस्याकामसख्यमजयत् । यत्पुष्पशोभातिशया -- स्त्रीचित्तेषुप्रणयरोषरोगाणां दिवाप्यवकाशहरः । चन्द्रो हि रज--------- ॥

----नीमधुपगीत विधौ
सुरभिश्रियो मणिमयी रशना ।
ज------------
----गोपिकवधूपरिषत् ॥

भ्रमराणां ----------------
कामस्य कटके जयघोष------------- ॥*

इति पृथ्वीराजविजये तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

---

* The concluding portion of this canto together with the first few verses of the next are wanting, two leaves of the original MS. being entirely missing.

न विभाति खं न निगमध्वनिना
यजमानता न भवता न धृता ॥ ३६ ॥

त्वत्कर्तृ– – – – – – – – – – – – – – दरं बिभर्त्ति पोषयति । – – – – – – – ग्नेः सुखाद् – – – – – – – – – – – मशब्देन खं न न – – – तेपि तु शोभते । भवता यजमानभावो न न धृतः ॥ ३६ ॥

इ - - - - - - - - - - - जग
- - - - - स्त्रिजगती प्रकृतीः ।
यदि ता भवानुपकरोति सदा
तदलं सुरैर्भवत एव नमः ॥ ३७ ॥

त्रिजगत्याः प्रकृतीरूपादानकारणानि सतीर्विभोः परमेश्वरस्य मूर्त्तीर्भूम्यादिका जगदुस्ता इ – – – – – – – – – – – – – भवान्नित्यं यद्युपकरोति तत्किं सुरैः । न तान्नमस्यामः । तुभ्यमेव नमः ॥ ३७ ॥

- - - - - - - - - - - - रितै-
र्विनमन्मुखश्चिरमभूद्वचनैः ।
न परीक्ष्यतां कथमसौ पृथिवी-
परिपा - - - - - - - - - - ॥ ३८ ॥

- - - - - - - - - - - - कम् ।

ब्राह्मणप्रोक्तैः पूर्वैर्वसनैः स्तवै —————————— तां यां पालयित्वा यमः श्रुतिं श्रवणमेति ॥ ३८ ॥

बहुभिर्गिरः किमतिविस्तरै-
--- नशे यममुना प्रमदम्।
परितापिता दुहितृवेदनया
न तमन्वभूज्जयिनि दाशरथौ ॥ ३९ ॥

————केन किम्। अमुना राज्ञा हेतुना भूयैं हर्षं प्रापत्तं भूर्जितर्यपि रामे सति न प्रापत्॥ रक्षःपति ——— तेन रामेण भुवः कथं न महान् हर्ष इत्याह। दुहितुः सीताया वेदनया संतापिता ॥ ३९ ॥

पुरुहूतता(मति)शयानममुं
विजयश्रिया स्वभुजसंभृतया।
समुपस्थितः प्रणयदूततया
मधुरेकदा न(रप)तेः सचिवः ॥ ४० ॥

भुजबलजितया विजयलक्ष्म्या पुरुहूततामिन्द्रैश्वर्यं जितवन्तं राजानं कदाचि—— सामन्तो वसन्तस्तस्य सुखार्थं दूतभावेनोपस्थितः। सुखं त्वयानुभूयतामितीव प्रेरयितुं (व)सन्तः प्राप्त इत्यर्थः ॥ ४० ॥

प्रतियोगिभिर्मनसि मानभृतां
भयदायिभिः पथि पथि भ्रमताम्।

चतुर्थः सर्गः ॥

- - - - - - - - - - - - - - *

- - हा मदम्भतोप्यवमन्यमाने ।
देवः स तार्क्ष्य इव वाजिनि वासुदेवो
हर्त्तव्यमृत्युमुखसंमुखदुष्टसत्त्वः ॥

स वासुदेवस्तेन भ्रात्रान्वितो निरगात् । कीदृशः । सुखा सुखावहा गतिर्यस्य तस्मिन्नश्वे निषण्ण —— स्ति नो जितवति । हर्त्तव्यानि मृत्युमुखानि संमुखं दुष्टसत्त्वानि येन सः । मृत्युमुखानीति दुष्टसत्व — — — — पः । यथा तार्क्ष्ये गरुडे निविष्टो वासुदेवो नारायणो निरगात् । नागाः भुजगाः । दुष्टसत्त्वा दैत्याः । शोभना —— तिर्यस्येति च ॥

एतन्न कौतुकविधायकमादिदेवो
यद्यद्रिवासरुचिरेति किरातलीलाम् ।
चित्रीयते त्ववनधीरपि वासुदेवो
लीलाकिरातसरणिं स यदाललम्बे ॥

अद्रिवासे रुचिर्यस्य स आदिदेवो गिरिशो यत्किरातरूपमवहत्तन्नाश्चर्यम् । अद्रिस्थानां किरातरूपग्रहणोपपत्तेः ।

---

* See footnote on the last page.

इदं तु चित्रीयते। आश्चर्यं भवति। यन्न वने धीर्यस्य। अवने रक्षणे धीर्यस्येति च। स राजा लीलया किरातत्वमग्रहीत्। चित्रट् आश्चर्ये इति क्रट्॥

सर्वा - - - मृगजातिभिरैकमत्यं
निर्माय मानमवधीर्य पशुत्ववृत्त्या।
अग्रे विसृष्टमभयार्थितयेव रंह-
- - - - - महरन्नृपतेस्तुरंगः॥

पशुभावेन मानं त्यक्त्वा साम्यत्यं कृत्वा सर्वाभिर्मृगजातिभिरभया - - - - प्रहितं सर्वस्वभूतं वेगं राजाश्वोऽहरदित्युत्प्रेचा। अयमर्थः। राजाश्वं दृष्ट्वा मृगाणां वेगो नष्टः। - - - - - - हते। अभयाभिलाषाद्राजाश्वस्य मृगैः स्ववेगो दत्त इत्यर्थः। अवहदित्यार्षः पाठः॥

स प्राविशद्वन - - - - - - - -
- - - केषु दधतीं सुखितोपविष्टम्।
उन्दालकाय परिपूर्णफलैर्विमुक्तैः
प्रा - - - - - - - - - - - - यूथम्॥

वनदेवतानां संगीतकेषु खलु निश्चलं सुखितया उपविष्टं मृगकुल - - - - - - - - - ष्टः। अतः संभाव्यते। प्राणानां संपूर्णफलत्वादुन्दालकाय प्रसाद - - र्थं त्यक्तैः प्र - - - - - - - प्राणो हि निश्चलो भवति॥

आकस्मिकं निपतितं परमान्नपात्रे
पाषाणखंडमिव -------- ।
-------- णविघ्नमवाप्य वाजि-
कोलाहलं मृगकुलानि सुखान्यधुन्वन् ॥

——————————————————*

त्वा मृगाणां प्रसाद इव कृत इत्यर्थः ॥

नीलोत्पलभ्रमवशाद्भ्रमतामलीना-
मारादनूदितगतागतया दृशैव ।
उत्थानविघ्नजननीं श्रवणामृतौघे
मंक्त्वा स्थितां श्रवणशक्तिमिवोद्धरन्तः ॥

दृष्टौ नीलोत्पलमिति भ्रमतां भ्रमराणां गतागतानुवादिन्या गीतप्रियत्वादिति भावः । दृष्ट्यैव श्रुतिशक्तिमिवोद्धरन्तः । श्रवणामृतप्रवाहे निमज्ज्य स्थितामुत्थाने विघ्नं कुर्वतीम् । आकर्णनामृते मग्नां श्रुतिशक्तिमुद्धर्त्तुमिव दृष्टिं व्यापारयन्तीत्यर्थः । यश्च घटादिकं कूपादिकादुद्धरति स गतागतानि करोति ॥

तालोद्गमैः खुरपुटाहननेन भूमे-
र्ग्रैवेयगुञ्जितगुणेन च वाहनानाम् ।

* A lacuna of about 2 or 3 verses and com. on them.

वीक्ष्यास्यमात्रमपि किंपुरुषभ्रमेण
गन्तुं व्यलंबिषत मन्दभियः कुरंगाः ॥

भुवः खुरघातेन तालोच्चरणैरश्वानां ग्रीवालंकरणशब्देन चाश्वानां मुखमात्रदर्शने । गीतप्रियत्वेन दृशोनन्यव्यापारत्वं हेतुः । गायतां मुखानि लोकाः पश्यन्तीति वस्तुस्थितिः । मुखमात्रदर्शनेन किन्नरभ्रान्त्या मन्दभया इव मृगाः ॥

नानाविधश्रुतिसुखाहृतशब्दसार-
सारंगमांसरसनाभ्यसनानुभावात् ।
संक्रान्तगीतसमया इव सर्वगात्रे-
ष्वारेभिरे किमपि कर्णसुखं शबर्यः ॥

शबर्यः किरातवध्वः कर्णसुखं प्रारब्धवत्यः । नानाविधः श्रुतिसुखकारी आहृतः श्रुतः शब्दसारो यैस्ते सारङ्गमृगास्तेषां मांसस्य रसनं ग्रसनं तदभ्यासातिशयात्संक्रान्तः परिणतो गीतसमयो यासां ता इत्युत्प्रेक्षा ॥

व्याधांगनाभिरथवा वनदेवताभि-
र्यद्गीयते किमपि तच्चरितं मदीयम् ।
किं हेतुकर्तृपदवीमिदमेति मृत्यो-
रित्येष भूपति(रदाद)भयं मृगेभ्यः ॥

किरातस्त्रीभिर्वनदेवताभिश्च किमपि लोकोत्तरं तत् प्रसिद्धं मदीयं च ------ तन्मृत्योर्हेतुकर्तृत्वं किमेतीति स

मृगेभ्योऽदादभयम् । मद्गीतश्रवणश्रद्धयानपसरतां ------- रणद्वारं स भूदित्यभयं ददावित्यर्थः ॥

प्राणावसानसमयेप्यप- - माने
दत्ता - - - - - - - - - - ।
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - ॥*

- - - - - - - - - - - - - -

बुद्ध्या रदैः कमलपत्त्रधिया च जिह्वाम् ।
दूरावनम्रवदनोन्नमनक्रमात्त-
मातृस्तनान् न स जघान वराहशावान् ॥

दर्भांकुरेषु मृणालभ्रान्त्या हेतुभूतया । दर्भांकुराञ्जिह्वया लिहतो जिह्वाया पद्मपत्त्रभ्रान्त्या । जिह्वां दशनैर्लिहतः दूरावनम्रैर्वदनैरुन्नमनात् क्रमेणात्ताः पीता मातृस्तना यैस्तान्वराहपोतान्स नावधीत् ॥

नैसर्गिकाविचलवर्णगुणस्य यत्न-
निष्पन्नवर्णगुणसंगमसुत्यजेन ।
दिग्वाससेव कृशशास्त्रमुखेन देवो
बाधां द्विजस्य शिखिनो विशिखेन नैच्छत् ॥

* Lacuna of about 3 or 4 verses and com.

स्वाभाविकोऽविचलः स्थिरो वर्णगुणो नीलपीतादिर्यस्य द्विजस्य मयूरादेः पक्षिणो राजा बाधां नाकरोत् । केन । यत्नेन निष्पन्नो निष्पादितो यो वर्णो गुणसंगमस्तेन हेतुना सुत्यजेन विशिखेन । विगलिता लुञ्चिता शिखा केशा यस्य तेन । शिखिनश्चूडावतो द्विजस्य कश्चिद्बाधां नेच्छति । अविचलो वर्णो ब्राह्मणत्वं गुणः पाठादिश्च यस्य । यत्नेन निष्पन्नो वर्णगुणः पाठादिस्तेन सुत्यजः । कृशं शास्त्रं यस्य तन्मुखं यस्य । अल्पशास्त्रज्ञेनेत्यर्थः ॥

यत्पुण्डरीकमवधीत्तत एव चन्द्रा-
पीडोयमित्यधिजगाम यशः स राजा ।
दूरं गतस्तु मृगयाव्यसनेन चित्रं
कादम्बरीं न मनसापि कदाप्यपश्यत् ॥

स राजा पुण्डरीकं व्याघ्रं मुनिपुत्रं च यदहिंसीत् ततोऽयं राजा चन्द्रापीड इति प्रसिद्धिमाप्तवान् । चन्द्रापीडो राजा पुण्डरीकं मुनिपुत्रं हतवान् अयं च पुण्डरीकं व्याघ्रं हतवानिति चन्द्रापीड इति प्रसिद्धिं प्रापत् । आखेटकव्यसनेन तु दूरं गतोऽपि मनसापि कादंबरीं मदिरां कादंबरीं नाम स्त्रियं च न लब्धवान् । चन्द्रापीडेन राज्ञा कादम्बरी लब्धा । अयं पुनश्चन्द्रापीडोऽपि भवन् कादम्बरीं न लब्धवानित्यर्थः ॥

सुप्तो हरिः क्वचन भूपतिना गुहा-
------------- बभूवे ।
दंष्ट्रानखप्रकरकेसरचन्द्रिकाया-
मुष्माणमात्मन इवाप ---- ॥

------------- प्तः सिंहो राज्ञा धनुर्गुण-टंकारैराहतः। दंष्ट्रा च नखप्रकराश्च ---------- ---- जुहुवांबभूवे इति चिन्त्यम् ---------- ॥*

---------- ।

------------ मार्ष्टुम् ॥

स्वतंत्रैः स्वेच्छाकल्पितैर्वचनैः स्वैरात्मीयैस्तन्त्रवचनैः कर्तृभिर्दुष्टसत्त्वः सिंहादिरल्पसत्त्वश्च -- षो महतां साम्यं यदि यत्नीयेत। समर्थनायां लिट्। तेन साम्यनयनेन हेतुना स दुष्टसत्त्वो महद्भ्यो ----- सहते। लभते इति वा पाठः। तथाहि। माणवकत्वेन रूढमसमैः साम्यमेव मत्वं निवारयितुं सिंहं सोऽवधीत्। सिंहो माणवक इति लक्षणाया उदाहरणं प्रसिद्धम्। ततो राजैवमिवाचिन्तयत्। अहमपि बाल्ये माणवक एवासम्। अतो मम च सिंहेन साम्यं जातं यत्तन्मम

---

* A lacuna of some 3 or 4 verses and com.

मलमतस्तन्मार्ष्टुमहं - - - - - - - - - मीति सिंहो राज्ञा हतः। सिंहे हते सिंहसाम्यं न केचित्कथयन्तीत्यर्थः ॥

प्राप्नोति साधु(रुपमानतया) स्थितोऽपि
प्राणप्रयाणसमयेऽप्युपकारकत्वम्।
श्रुत्वा कदाचन नृपेण हि गौरिवेति
प्राप्तः पुरोऽपि गवयो घृणया न जघ्ने ॥

उपमीयते येन तदुपमानम्। तद्भावेनापि स्थितः साधुर्मरणावसरेऽप्युपकारं करोति। तथा हि। यथा गौस्तथा गवय इति पूर्वं श्रुत्वा पुरः प्राप्तोऽपि गवयो राज्ञा न हतः कारुण्यात् ॥

पंचाननोहमभवं न ममाधुनास्ति
तत्पंचमं मुखमितीव भयाद्विधाता।
दिङ्नागचक्रमपि पादतले विधातुं
पादाष्टकप्रकटनात्परिपूरितेच्छम् ॥

भित्वा गते शरभमस्य शरे सुदूरम्
पुष्पांजलिर्गगनतो भुवि यः पपात।
मन्ये स निर्वृतधिया दिवि राशिचक्र-
मध्यस्थितेन - - - - - - - - - - ॥

युगलकम् ॥

- - - - - - महं पंचाननः पंचसंख्यमुखः सिंहस्य प्राग-

भवम् । अद्य तु मम -------- पंचमशुखस्य च्छेदात् । अतः पंचाननत्वमनेन गोपितमिति भ ------------ न्तुमिच्छा परिपूरिता यस्य तं कुतः । पादाष्टकनिर्माणात् । तं शर ------------ द्यः पुष्पांजलिः पपात स नूनं हरिणा शि— वि ——————————— ॥*

—————— तैः शून्यं स्वेच्छया गृहीतं वरं वारणानां चक्रवालं यत्र तत् । स्वच्छन्दं चारिणः शिखिनो मयूरा वक्रयस्य । यत्र विहरन्तो मृगा यत्र राज्ञा-भयदानादिति भावः ॥

आखेटिकाव्यसनिनो नृपतेर्विशेषा-
दायासिता इति गतैरतिमान्यभावम् ।
अश्वैरवापि यवसावसरश्चिरेण
सर्पैस्त्वरण्यसुर(ल ?)भैः करभा ननन्दुः ॥

अश्वा मया खेदिता इत्याखेटिकासक्तस्य राज्ञोत्यर्थं मान्यतां गतैरश्वैर्यवसेऽशनेऽवसरश्चिरेण प्राप्तः । वनसुलभैः सर्पै-र्हेतुभिरुष्ट्रा ननन्दुः । उष्ट्राणां सर्पाशनत्वात् ॥

नित्यानिमेषनयनत्वमयं विपाकं
दुष्कर्मणां करभदर्शनतो विदित्वा ।

---

* Lacuna of 3 or 4 verses and com.

पाणौ पिधानपदवीमुपनीय काश्चिद्
द्रष्टुं नरेन्द्रमपि नापुररण्यदेव्यः ॥

नित्यं यदनिमेषाचलं तद्रूपं पापमुग्धदर्शनान्मला प्रथममस्माभिः करभो नूनं दृष्टो यतो निर्निमेषलमक्ष्णां जातमन्यथाचिनिमेषसुखं लभेत । उष्ट्रोऽदर्शनीय इति प्रसिद्धिः । अतो हस्तौ दृष्टेः पिधानलं नीला वनदेवता राजानमपि द्रष्टुं न प्रापुः ॥

वामेतरेण नयनेन च बाहुना च
कृत्वैकमत्यमिव नित्यमपि स्फुरद्भ्याम् ।
राजा निरुद्धनगरीगमनोद्यमोथ
प्रासादमुन्नतमकारयदप्यरण्यम् ॥

सामत्यमिव कृत्वाऽनवरतमेव कम्पमानाभ्यां दक्षिणाभ्यां बाहुनेत्राभ्यामिव निरुद्धनगरीगमनोद्यमो यस्य स राजा वने प्रासादमकारयत् । सुनिमित्तदर्शनात्तेन वने प्रासादः कृत इत्यर्थः ॥

इन्द्रः करोति मम किं सति वासुदेवे
मुंचा - - - - तमवश्यममुष्य भाग्यैः ।
भावी वनेऽपि लवणांबुनिधिर्ममेति
प्रालेयशैलसुतमास्पदतामिवात्तम् ॥

आत्ता मया हरिणजात्यभयप्रतिज्ञा
क्रीडाकिरातभयमप्यपसारयामि ।
-न्नस्य तद्विधुमृगस्य नभोवनेऽस्मिन्
इत्येति निर्मितमिवातिशयेन तुंगम् ॥

वासुदेवे राज्ञि नाराय — — — ति — — — करोत्य — — — — — — — — — वासुदेवस्य भार्ग्यैर्वनमध्ये — ॥*

— — — — — — — — — — — — — — — — —
हिं कम्पते । स्यात्प्रासादो वैजयन्त इत्यमरः ॥

स्थानस्य तस्य महिमानमसौ विदित्वा
तत्र प्रवेशमपरस्य निषिध्य देवः ।
द्विचाण्यहान्यनुबभूव महेभरामा-
वैधव्यभीतिभिषणं मृगयाविनोदम् ॥

तस्य प्र(? प्रा)सादस्य माहात्म्यं ज्ञात्वाऽन्यस्य तत्र प्रवेशं रुध्वा स राजा महेभरामाणां हस्तिनीनां वैधव्यभीतेर्भिषणं निवारकमाखेटकं व्यधात् । एकाक्येव वने सोऽवसदित्यर्थः ॥

---

* A lacuna of about 8 lines or so.

मध्याह्नमात्रमतिवाह्य मृगेन्द्रमुक्त-
मुक्तावलीसिकतिलासु वनस्थलीषु ।
स प्राविशद्धवलवेश्म तुषारशैल-
भ्रान्त्येव शीतलतया विहिताधिवासम् ॥

सिंहमुक्तमुक्तासहितासु वनभूमिषु मध्याह्नमतिवाह्य स धवलप्रासादं प्रविष्टवान् । हिमाद्रिरिति भ्रान्त्येव शैत्येन कृतस्थानम् ।

द्वारान्त एव विनिवारितवारणौघं
घर्मांबुशीकरकरम्बितहारदामा ।
स्वाम्यन्तराश्रयणदूषणहीनभाग्य-
मात्रानुगः स शयनीयगृहं विवेश ॥

घर्माम्बुमिश्रितहारमौक्तिकः स द्वारान्त एव निरुद्धहस्तिकं शय्यागृहं प्राविशत् । स्वाम्यन्तराश्रयणेन दूषणं निन्दा तेन हीनानि भाग्यमात्राण्येवानुगा यस्य सः ॥ चा — — घमिति वा पाठः ॥

इतः प्रभृति तं वीच्य भूपतिरित्यन्तं (p. 106, l. 6) कुलकम् ॥

उद्दिग्नमत्यवनताद्वनमध्यतल्पा-
दारुह्य तुङ्गतममास्पदमाप्तनिद्रम् ।
नारायणं स्वयमिवैक्षत सेव्यमानं
गूढं श्रिया स्वशयनीयगतं कथंचित् ॥

अब्धिवासेनोद्विग्नमतोऽत्यवनताज्जलमध्यशयनात् प्रासादं आरुह्य लब्धनिद्रं स्वयं नारायणं गूढमलक्ष्यया लक्ष्म्या सेव्यमानमिवेत्युत्प्रेक्षा । कंचित्पुरुषं स दृष्टवान् ॥

आसूचिताम्बुधरजङ्गमचन्द्रशाला-
वातायनक्षणिकशक्रशरासनाभिः ।
दत्तद्युयानपरिखिन्ननिषण्णशक्र-
शंका ------ धितिभिर्विभान्तम् ॥

अम्बुधरा एव जंगमचन्द्रशालावातायनानि तेषु क्षणिकमिन्द्रचापं आसूचि ———————— । तथा द्युयानेनाकाशगमनेन ——— स्वेन्द्रस्य शङ्का दत्ता याभिस्ताभिर्भूषणदीप्तिभिः शोभ ————————— ॥*

———————————————————

———— दरं मुक्ताहारं धारयन्तम् । अतः संभाव्यते कान्त्यातिशयानुरक्तया नाकलक्ष्म्या निजकण्ठादवरुह्य दत्तं तारामयभूषणम् ॥

हारान्तरालगतनायकपद्मराग-
व्याजेन बिभ्रतमिवानुगतं ग्रहौघैः ॥
केनापि कारणलवेन गतं द्युवीथीं
भूमेरुपा(थ)नक्षते स्वतनूजमेव ॥

* A lacuna of about 3 or 4 verses and com.

हारमध्यस्थितस्य नायकभूतस्य पद्मरागस्य व्याजेन भूमेः स्वतनूजमेव भौममेव बिभ्रतम् । कीदृशं । सग्रहगणं भूमेर्मातुः सकाशाद्युमार्गमारूढम् । कुत इत्याह । केनापि कारणांशेनोपायनार्थम् । भूम्या दिवो हर्षणार्थं भौम एव विसृष्ट इत्यर्थः ॥

केयूरयोः कटकयोश्च निवेशितानाम्
ज्योतिर्भरैरुभयपार्श्वगतैर्मणीनाम् ।
निर्विघ्नमन्दरगतागतसिद्धिहेतोः
सन्दर्भयन्तमिव चित्रशिखण्डिभावम् ॥

अंगदयोर्वलययोर्विषययोः स्थापितानां रत्नानां पार्श्वद्वयगै रश्मिभिर्हेतुभिर्निर्निरोधमाकाशगतागतार्थं चित्रस्य शिखण्डिनो मयूरस्य सप्तर्षीणां च भावं प्रकाशयितुम् ॥

संवर्धमानमृगदावरतेर्नरेन्द्रा-
दुन्मोचनीयमखिलं भवता कुलं मे ।
भूत्वा द्विधेभ्रमिव कुण्डलकान्तिभङ्ग्या
कर्णद्वये गुहशिखण्डिभृतोच्यमानम् ।

अतिमृगयाव्यसनाद्राज्ञो मद्वंशस्त्वया रक्ष्य — — कुण्डलद्वयस्य व्याजाद्रूपद्वयं क — — — — यूरेण कर्णद — — — — — नम् ॥

व्यो(मप्रया)णसुलभश्रमया मुखेन्द्रं
संस्पृश्य लब्धरसया च सलज्जया च ।
चूडामणेरसितया निशयेव भासा
संबध्यमानदृढनिद्रमुषर्मुखेऽपि ॥

प्रभातेऽपि (निशया ?) संबध्यमाना दृढा निद्रा यस्मिंस्तमित्युत्प्रेक्षा । विषयिण्या निशाया संभावने विषयमाह । चूडामणेरसितया दीप्त्येति । निशायाः कथं तत्र निद्रेत्याह । व्योम्नि प्रयाणे सुलभः श्रमः खेदो यया । तथा मुखचन्द्रं स्पृष्ट्वा लब्धशृंगाररसया च सलज्जया च । उषर्मुखेपीत्युषःशब्दो रेफान्तः प्रायो न दृष्टः ॥

पुष्पस्रजाममरलोकभुवामुपास-
मारब्धवद्भिरलिभिर्मधुरं ध्वनद्भिः ।
विद्याधरोयमिति कैश्चन मूर्त्तिमद्भि-
र्विद्याक्षरैरिव समाश्रितयाचिकत्वम् ॥

नाकोत्पन्नानां पुष्पमालानां सेवां कुर्वद्भिर्यतो मधुरं ध्वनद्भिर्भ्रमरैर्हेतुभिरेष विद्याधरो भवतीति हेतुना मूर्त्तैर्विद्याक्षरैरिवाश्रितं याचिकत्वं यस्य ॥

द्रष्टव्यदर्शनमयं फलमासकाल-
माहर्त्तुमीक्षणयुगं मनुजेश्वरस्य ।

आनंदबाष्पजलनामनि सिद्धतीर्थे
शुद्धिं नयन्तमिव तत्समयावतीर्णे ॥

प्राप्तकालं द्रष्टव्यस्य दर्शनरूपं फलं निर्मातुं* तत्कालजाते हर्षाश्रुतीर्थे राज्ञो नेत्रद्वयं शुद्धिं प्रापयन्तम्। तीर्थस्नानाद्धि प्राप्तव्यं लभ्यते ॥

तं वीक्ष्य भूपतिरचिन्तयदेष ताव-
दस्वप्नतां व्यभिचरत्यथ शेषशायी।
देवो यमेतदपि नास्ति स दृश्यते यै-
स्तेषां भवंति न हि दिव्यदृशां विकल्पाः ॥

राजैवं (अ)चिन्तयत्। एष पुरुषोऽस्वप्नतां देवलं व्यभिचरति। देवा हि निद्रारहिताः। अस्वप्नतां व्यभिचरति सुप्त इति च। देवोऽपि हरिः स्वपतीत्याह। अथ शेषशायी देवो हरिरयमित्येतदपि नास्ति यतो यैः स हरिर्दृश्यते तेषां दिव्यदृशां सतां विकल्पः कुतः। सुप्तत्वाच्छेषशायीति विकल्पः ॥

गन्धर्वसिद्धगणकिन्नरलक्षणानि
नाचासते न च मनुष्यविशेषमेनम्।
संभावयामि न च वैश्रवणस्य योऽपि
धर्त्तुं नरः स्पृशति सोऽपि ममोपधानम् ॥

* Emended into निरूपयितुं in the margin.

गन्धर्वादीनां लक्षणानि नास्मिन्वर्तन्ते। न चैनं विशिष्टं मनुष्यं संभावयामि अहम्। कुबेरस्य यो वहनभूतो नरः सोऽपि मम ----------- ॥

नागोऽपि नायमुरगत्वविभिन्नयापि
मूर्त्या न हि व्य(भिच)रन्त्यहयः फणित्वम्।
लोभस्वभावमलिना खलु जातिरेषा
रत्नं वराकधनवद्विजहाति नाङ्गात्॥

उरगत्वात्पुच्छादिमत्वाद्विभिन्नयापि मूर्त्या मूर्त्यन्तरेणापि अयं न नागः। तथा हि। नागाः फणां न त्यजंति। हेत्वन्तरमप्याह। एषा जातिर्नागजातिर्लुब्धा स्वांगाद्रत्नं न त्यजति। अतो वराकधनवदित्युपमा। उरगत्वविभिन्नया मूर्त्या मूर्त्यन्तरेणापि नागाः फणित्वं न व्यभिचरन्तीति योज्यम्॥

विद्याधरत्वमपि यत् किल पादलेप-
कौक्षेयकाञ्जनमलत्रयकल्मषं स्यात्।
तत्तावदस्य न भवत्यथ यः प्रकार-
स्तुर्यस्तदस्य मुखदर्शनतो वधास्ये॥

पादलेपखड्गाञ्जनमलत्रयेण कल्मषं यद्विद्याधरत्वमपि स्यात्तदप्यस्य न तावद्भविष्यति अथ यो विद्याधराणां चतुर्थः

प्रकारस्तमप्यस्य मुखदर्शनात् करिष्यामि निस्वेष्यामि । विचष्टे इति पाठ आर्षः ॥

ध्यात्वेति सान्ध्यशतपत्नसगोत्नमास्यं
व्यात्तं मनागवलुलोकयिषोस्तदीयम् ।
उर्वीपतेर्गगनसागरकेलिनावा
लीनं तले गुलिकया चरणांगुलीनाम् ॥

सान्ध्यं किंचिद्विकसितं यच्छतपत्रं पद्मं तस्य सगोत्नं सदृशं मनाग् व्यात्तं विकसितं तदीयमास्यं द्रष्टाकाशस्य (?) राज्ञः पादतले गुलिकया लीनम् । भावे क्तः । गगनमेव सागरस्तत्न केल्यर्थं नावा । गुलिकाविद्याधरा गुलिकाप्रभावाद्व्योम्न्युड्डयन्ते ॥

संस्पृष्टमात्नचरणश्च तया स दध्यौ
भूयोऽपि शेखरमणिः प्रतिभावनानाम् ।
त्वं संदिहानमिव मानस मा स्म भूर्मे
विद्याधरोऽयमिति तेऽस्तु दृढा प्रतीतिः ॥

तया गुलिकया स्पृष्टपाद एव स प्राज्ञानामग्रणीः पुनरपि चिंतितवान् । हे मानस । त्वं कर्तृ । संदिहानं संदेहवन्मा स्म भूः । अतोऽयं पुरुषो विद्याधर एवेति निश्चयस्तवास्तु ॥

इन्द्रादिपूजितगरिष्टदृढप्रभाव-
बाणावलीप्रसवनर्मदया मदीये ।

अस्मादवश्यमनया वदनेन्दुबिम्बा-
न्निर्गत्य विंध्य इव केलिगृहे निपेते ॥

इन्द्रादिभिः पूजिता दृढा ये प्रभावास्त एव बाणास्तत्पंक्त्याः प्रसव उत्पादने नर्मदया नद्या विन्ध्यपातिन्या । नर्मदाया हि बाणाः प्रभवन्तीति प्रसिद्धिः । अनया गुलिकयाऽस्य विद्याधरस्य मुखचन्द्रान्निर्गत्य विन्ध्यसमे मदीये लीलावासे पतितम् ॥

एवं विकल्पयति भूभुजि भूभुजिष्या-
स्वेच्छाप्रकाश्यरमणीयपदार्थसार्थे ।
विद्याधरः स बुबुधे (बुबुधे च व)क्त्रा-
द्भ्रंश सिद्धगुलिकेति ससंभ्रमश्च ॥

भूरेव भुजिष्या दासी तया स्वेच्छया यथेच्छं प्रकाश्या रमणीयाः पदार्थसार्था यस्य तस्मिन्राजनि एवं विकल्पान्कुर्वति सति विद्याधरः प्रबुद्धः । मन्मुखाद्गुलिका पतितेति च ज्ञातवान् । संभ्रान्तश्चाभूत् ॥

भूपालतिग्मरुचिपादतिरोहितायां
तस्यां मनः कुमुदशाश्वतचन्द्रिकायाम् ।
कष्टं नभश्चरशशी स्फुटलक्ष्यमाण-
शंकाकलंकमतिपांडु मुखं बभार ॥

नभश्चरो विद्याधर एव शशी मुखं स्फुटं लक्ष्यमाणः

शंकाकलंको यस्य तद्वहत्। यतोतिपांडुरम्। कष्टं खेदे। कदा। तन्मन एव कुमुदं तस्य नित्यज्योत्स्नायां गुलिकायां राजा एव सूर्यस्तत्पादेन च्छादितायां सत्याम्। रविपादच्छादितायां ज्योत्स्नायां सत्यां चन्द्रो दृश्यकलंकं मुखमग्रिमभागं वहति ॥

शून्याशयस्य वहतो वदनं विरूपं
सन्त्येव तस्थुरिव नास्य विभूषणानि।
विच्छायतामुपगते तुहिनांशुबिम्बे
व्योम्नि स्थितान्यपि हि नैव विभान्त्युडूनि ॥

शून्यहृदयत्वाद्विच्छायं मुखं दधतोऽस्य वर्त्तमानान्यपि भूषणानि न तस्थुरिव। चन्द्रे म्लाने व्योमस्थान्यप्युडूनि नैव शोभन्ते ॥

उत्तिष्ठता धरणिपालमनेन दृष्ट्वा
व्रीडाभरादवनताननतामवाप्य।
ऊर्ध्वं गतेरवसरः सकलः समाप्त
इत्याशयेन वसुधेव परीक्ष्यते स्म ॥

शयनादुत्तिष्ठता विद्याधरेण राजानं दृष्ट्वा लज्जाभरान्नतमुखत्वं प्राप्याकाशगमनार्थं सकलः कालो गत इति भावेन भूरीक्षिता ॥

वाक्छक्तिमेव सकलामपि तस्य हृत्वा
निःसंशयं गुलिकया निरगामि वक्त्रात् ।
वीक्ष्याननं नरपतेरनुरुध्यमानः
किंचिद्विवक्षुरपि यन्न किमप्युवाच ॥

नूनं सर्वामप्युक्तिशक्तिं हृत्वा अस्य मुखाद्गुलिकया निर्गलितम् । राज्ञो मुखं दृष्ट्वा सानुरोधः स यतः किंचिदपि वक्तुकामः किमपि नावदत् ॥

मन्येऽनुभूय गुलिकाचिरसाहचर्यं
याता क्व सेति सहसैव गवेषणाय ।
भाग्यानलप्रशमभस्मकणायमानै-
र्दन्तांशुभिः प्रसृतमस्य मुखाद्विवक्षोः ॥

वक्तुकामस्य विद्याधरस्य मुखाद्दन्तांशुभिः प्रसृतम् । भावे क्तः । अतः संभाव्यते गुलिकया सह चिरं स्थितिमनुभूय गुलिकाया गवेषणायान्वेषणार्थं सा गुलिका क्व गतेति । कीदृशैः । भाग्यान्येवानलः तस्य प्रशमेन भस्मकणसदृशैः । यद्वा यात्यपेक्षया भवतेः पूर्वकालत्वम् ॥

यो मानमात्रकधनः स किमन्यतोऽपि
स्वप्नेऽपि नाम शृणुयादवमान्यवाक्यम् ।
अभ्यासखंडनभयादिव मानिताया-
स्तस्यावमानवचनं श्रवणं ह्यपथ्यम् ॥

यो मानैकधनः सोऽन्यस्मादपि स्वप्नेऽप्यवमानवचनं किं शृणुयात्। अपि शब्दात्तस्यौ(? स्या)वमानं किं शृणुयादित्यर्थः। तस्य मानिनो मानिभावस्य योऽभ्यासस्तत्खण्डनभीत्येवावमानवचश्श्रवणं ध्रुवमपथ्यमयुक्तम् ॥

पृथ्वीपतिर्यदवनम्रमुखं विवक्षुं
तं वीक्ष्य भीत इव मा स्म मुखादमुष्मात्।
कार्पण्यगीरमृतदीधितिबिम्बमध्या-
दुल्केव निष्पतदिति त्वरितं बभाषे ॥

अवमानश्रवणाभावमुदाहरति। यद्यस्मात्तं विद्याधरं नम्रमुखं वक्तुकामं दृष्ट्वा भीत इव स राजा विद्याधरस्य मुखादमुष्मादनर्हात्कृपणवाक् चंद्रमंडलादुल्केव मास्म पतदित्यतस्तूर्णं भाषितवान् ॥

मान्येन घर्मविवशेन तथान्तरिक्षा-
देत्यान्वभूयत सुषुप्तदशाप्रवेशः।
एषा यथा सकलमंगलकोशमुद्रा
याता न सिद्धगुलिकैव न यामिकत्वम् ॥

मान्येन विद्याधरेण तापाकुलेनाकाशादेत्य स्वापस्तथानुभूतः यथा मंगलमेव कोशस्तस्य मुद्रेयं सिद्धगुलिकैव यामिकत्वं न न प्रापदपि तु प्रापत्। एवं राज्ञा गुलिकायाः प्रकाशनं कृतम् ॥

एतावतेव नृपतेर्वचनामृतेन
संपूर्णकर्णकुहरस्य नभश्चरस्य ।
राहोर्मुखादिव विनिर्गतमिन्दुबिम्बं
तत्कालमेव ददृशे मुखमन्यदेव ॥

इयन्मात्रेणैव राज्ञो वाक्यामृतेन पूरितकर्णस्य विद्याधरस्य मुखमन्यदेव तत्कालमेव दृष्टम् । अतो राहुमुखान्निर्गतं चन्द्रबिम्बमिव ॥

आदाय तां क्षितिपतेश्च सुधांशुलेखा-
मम्भोनिधेरिव स खेचरचक्रवर्ती ।
प्रारम्भचर्वितविषादविषावतीर्णां
पीडां विधूय परमेश्वरतामवाप ॥

समुद्रादिव राज्ञश्चन्द्रलेखामिव तां गुलिकां गृहीत्वा प्रथममनुभूताद्विषादविषादवतीर्णां प्रथमदुःखजातां पीडां त्यक्त्वा स दिविषदग्रणीः परमेश्वरभावं विद्याधरत्वं प्रापत् । विषपीडां त्यक्त्वा परमेश्वरश्च समुद्रादिन्दुलेखामग्रहीत् ॥

राजानमित्थमवदच्च महानुभाव
भावत्कमध्यवसितं मुनयो न विद्युः ।
विद्याधराधिपतितां पतितां पुरस्ता-
त्पादयोरपि तृणाय न मन्यसे स्म ॥

स राजानमित्यवदत् । हे महानुभाव मुनयो निस्पृहा अपि त्वदीयमध्यवसितमौदार्यं न जानीयुः । त्वत्पादयोरग्रे पतितामपि विद्याधरचक्रवर्तितां त्वं तृणायापि नामंस्थाः ॥

दग्धोऽपि लोचनमुखेन महेश्वरस्य
कामं विवेश हृदयं पुनरेव कामः ।
एकं तु तस्य भवदाशयमात्रमेव
मन्ये महीमिहिर दुर्ग्रहदुर्ग--म् ॥

दृष्टिपथेन दग्धोऽपि कामो मन्मथो लोभस्य महेश्वरस्य चित्तं पुनरविशत् । हे महीमिहिर भूमिसूर्य कामस्यैकमेव त्वच्चित्तमात्रमेव दुग्रहं दुर्गमस्ति । भवच्चित्ते एव कामो न वर्तत इत्यर्थः ॥

कामानुयातमरिपंचकमन्यदाहु-
स्तस्मिञ्जिते तदपि ते पुरतो वराकम् ।
प्राणाहुतीकृतवतो जलधिं महर्षे-
र्नक्रादयः क्व गणनास्पदतामवापुः ॥

जना अन्यदरिपंचकं क्रोधादिकं कामानुयातं काममनुसरदाहुः । क्रोधादीनामग्रणीः काम इत्यर्थः । तस्मिन्कामेऽभिलाषे जिते सति ते तव पुरस्तत्क्रोधादिपंचकं वराकमकिंचित्करम् । अगस्त्यस्य समुद्रं पिबतो नक्रादयः जलजंतवः क्व गणनीयाः ॥

तत्किं ब्रवीम्युपचिकीर्षति मानसं मे
त्वां प्रत्यपीति धिगनीतिविदुक्तिरेषा।
प्राप्योपमन्युमुनिना किलदुग्धसिन्धुं
क्षीराभिषेककलशेन मुनिः (? शिवः) प्रसाद्यः॥

त्वं यतो जितलोभस्तत् किं ब्रवीमि। जल्पितुमहमशक्त इत्यर्थः। मम चित्तं तवोपकर्त्तुमिच्छतीत्येषाऽनीतिज्ञाना-मुक्तिः। शिवात्क्षीरसमुद्रं प्राप्योपमन्युना कर्त्रा शिवः किं प्रसाद्यः उपकर्तव्यः। यद्वा। यत्त्वां प्रत्युपचिकीर्षति मे चित्त-मित्येषाऽनीतिविदुक्तिः। वक्तुं नोचितमित्यर्थः। प्रत्युपकारं मह्यं न करोतीत्याशंकायामाह। उपमन्युना क्षीराब्धिदोपि शिवः क्षीरकलशेन किल प्रसादनीयः॥

स्वोपकारस्य हीनतां प्रकटयितुमाह।

चिन्तामणेः कनकमध्यनिवेशनं यत्
कल्पद्रुमस्य यदि वा जलसेकचिन्ता।
यत्नप्रवृत्तिरुत वा सुरभेस्तृणानाम्
या स्यादुदात्तहृदयानुपकर्तुमिच्छा॥

यदुदारचेतसामुपकर्त्तुमिच्छा तच्चिन्तारत्नस्य सुवर्णमध्ये स्थापनं। तथा कल्पवृक्षस्य जलसेकः। तथा कामधेनोस्तृणानां प्रवर्तने यत्नारम्भः। वाक्यार्थरूपकम्॥

सद्भिस्तदप्युपकृतादपि कश्चिदंशः
स्वीकार्य एव लघुताशमनाय तस्य ।
नाग्राहि विश्वभयदे किमु कालकूट-
व्याधौ हृते शशिकलाप्युदधेर्मृडेन ॥

यद्यप्युदाराश्रयाणां प्रत्युपकारार्थमसामर्थ्यं तथापि तस्योपकर्तर्यस्यालाघवार्थं कश्चिद्भागः कृतोपकारात्स्वीकार्यो ग्राह्यः । विश्वभयधायिनि कालकूटव्याधौ वारिते सति शिवेन समुद्राच्चन्द्रस्य कलापि न किं गृहीता ॥

एवं स्थिते किमपि यत्कथयामि नाम
तत्कार्यमेव भवता मदनुग्रहाय ।
धामत्रयीनयनभासितसर्वलोकः
किं चंद्रमौलिरपि नेच्छति दीपदानम् ॥

कृतोपकारात् प्रत्युपकारो ग्राह्य एवं स्थिते सति यदहं वदामि तन्मम प्रसादार्थं त्वया कार्यमेव । धामत्रयीयुक्तैर्नयनैः प्रकाशितसमस्तभुवनश्चन्द्रमौलिरपि दीपदानं किं न कांक्षति ॥

आकर्णयेदमनवद्यमते मदुक्तं
विद्याधरः प्रसवितास्ति शाकम्भरी मे ।
अस्यामरण्यभुवि तस्य ययौ तपोभि-
र्देवी हिमाद्रितनया नयनातिथित्वम् ॥

हेनवद्यमते निरहंकारबुद्धे इदं मद्वचः शृणु त्वम्। शाकम्भराख्यो मम पिताचारण्यभूमावस्ति। तस्य तपोभिर्हेतुभिरत्र देवी गौरी दृग्गोचरत्वं प्रापत्॥

शाकंभरीति च पितुर्मम कीर्त्तिहेतो-
र्नाम स्वयं वरदया सदयं तयात्तम्।
भागीरथीति हि पदं सुरनिर्झरिण्यः
पुण्यानि शंसति पृथूनि भगीरथस्य॥

सदयं मम पितुः कीर्त्तिहेतोर्वरदया गौर्या स्वयमेव शाकम्भरीति नाम गृहीतम्। गंगाया भागीरथीति नाम भगीरथस्य पुण्यानि बहूनि सूचयति॥

किं भूयसा सततसंनिहितामरण्ये
तामत्र मज्जनयितुर्विदधुस्तपांसि।
विद्याधरेन्द्रनगरादतिसर्वकालं
तद्दर्शनाय करवाणि गतागतानि॥

बहुनोक्तेन किम्। मत्पितुस्तपांसि देवीमत्रारण्ये नित्यसन्निहितां चक्रुः। अतिसर्वकालं जातु जातु तस्या दर्शनाय विद्याधरनगराद्गमनान्यागमनानि च करवाणि॥

देवीप्रसादफलमद्य मयानवद्यं
पर्याप्तमाप्तमनवाप्तचरं पुरस्तात्।

नानुग्रहानभिमुखीषु हि देवतासु
युष्मादृशो नयनगोचरमापतन्ति ॥

पूर्वमनवाप्तचरं देवीप्रसादफलं निर्दोषं संपूर्णं पुरः प्राप्तम् । त्वद्दर्शनप्राप्तिरेव देवीप्रसाद इत्यर्थः । देवतास्वेव प्रसादपरासु त्वादृशां दर्शनं लभ्यत इत्यर्थः ॥

तद्वाहिनीं प्रहिणु यामवतीक्षणेन
कुन्तं निवेश्य भुवि पृष्ठमवेक्षमाणः ।
आरुह्य वाजिनमथ व्रज राजधानी-
मेतावतीमुपकृतिं कुरु मेऽद्वितीयाम् ॥

तत्तस्माद्धेतोस्त्वं सेनां विसृज । त्वं रात्रिक्षणे कुन्तमायुधविशेषं निधायाश्वमारुह्य पश्चात्प्रदेशमपश्यन्राजधानीं गच्छेतो(?त्ये)तावतीमप्रतिमल्लामुपकृतिं कुरु मे ॥

उत्क्रीत्यदृश्यपदवीमुपयाति तस्मिन्
विश्वंभरापरिवृढः प्रणिधाय सैन्यम् ।
दृष्ट्वा कुलस्य परमभ्युदयं कृतार्थो
देवः स्वयं द्युमणिरस्तमयं प्रपेदे ॥

एवमुक्त्वा तस्मिंस्तिरोहिते सति स भूपतिः सेनां व्यसृजत् । स्वकुलस्य महान्तमुदयं दृष्ट्वा कृतार्थः सन्निव सूर्यो लोकान्तरमगात् ॥

भूमिं प्रविष्टवति कुन्त इवाथ भास्व-
त्युच्चैस्तरां लवणसिंधुरुदच्छलद्यत् ।
तच्चास्ति कारणलवो न हि कश्चिदन्यो
राज्ञः प्रभावमहिमा स समस्त एव ॥

यथा कुन्ते तथा भास्वति भूमिं प्रविष्टवति सत्युच्चैस्तरां क्षारसमुद्रो यदुच्छलितवांस्तत्रान्यो हेतुलेशो न विद्यते । स सर्व एव राज्ञश्चन्द्रस्य ----- स्य प्रभावः ॥

अत्यद्भुतं किमपि कुंतमुखेन कर्म
निर्मातुमुत्कलिकयेव तरंगितस्य ।
वा ------ पृथिवीपुरुहूतबाहो-
रन्येव काचिदुदपादि तदाऽऽस्फुरत्ता ॥

कुन्तेन किमप्यद्भुतं कर्मनिर्मातुमुत्कण्ठयेव व्याप्तस्य -- ----- लोकोत्तरास्फुरत्ता कम्पो जातः । उदपादीति कर्तरि लुङ् ॥

वातायनादवततार ततस्तताभि-
स्तत्काल आभरणदीप्तिभिरुक्तमार्गः ।
स्वैरेव लक्षणगणैर्निज एव तेज-
स्युद्दीपिताभिरिव मंगलदीपिकाभिः ॥

ततः स राजा वातायनादवतीर्णस्तस्मिन् काले आभरण-

दीप्तिभिर्दर्शितमार्गः राज्ञा निजैरेव लक्षणैर्निज एव तेजसि ज्वलिताभिर्मंगलदीपिकाभिरिवेत्युत्प्रेक्षा ॥

आयानरत्नकिरणैः कचदाननाग्रं
द्वाराग्रतो झटिति वाडवमारुरोह ।
सप्तार्णवीप्रसभपानपरेण धाम्ना
कामं तले लवणसिन्धुरिपुं गृहीतम् ॥

आयाने वल्गायां रत्नांशुभिर्दीप्यमानमुखं हयं स द्वारा-दारुरोह । सप्तसमुद्राणां प्रसभं पाने परेण तेजसा हेतुना राज्ञा तले गृहीतं नूनं लवणार्णवारिं वाडवाग्निम् ॥

किं भूरिभिः किमिति नाथ निधिं प्रसूषे
लावण्यसारमसि(? पि, यि) धात्रि तमेकमेव ।
इच्छापि येन न भवत्यपरेष्वितीव
कुंतेन भूमिमथ भूमिधरो बिभेद ॥

बहुभिः किम् । हे धात्रि येन करणभूतेनान्येषु निधि-ष्विच्छापि न भवति तमेकमेव ला(व)ण्येन सारेण च प्रधानं निधिं किमिति न प्रकाशयसीतीव राजा कुन्तेन भूमिं भिन्नवान् ॥

नासापुटाननभुवो भुवनत्रयस्य
संबंधिनः सममिव भ्रमतः समीरान् ।

स्पर्धावशादनुगतेन ततो हयेन
प्रातिष्ठत प्रजविना नरलोकपालः ॥

नासापुटाभ्यामाननाच्च भूर्येषां तांस्त्रिभुवनस्य संबंधिन इव सभं भ्रमतो वायून् स्पर्धावशादिवानुगच्छता वेगवताश्वेन स राजा प्रस्थानमकरोत् ॥

मध्येतमो रजसि दूरमुदस्यमाने
रत्नांशुभिर्हरिरराजत सत्वराशिः।
द्रष्टा विमुक्तविकृतिप्रकृतिर्विशुद्धं
स्वं पौरुषं दधदशोभत वासुदेवः ॥

तमसो मध्ये मध्येतमः। अंधकारमध्ये रजस्युदस्यमाने उत्थाप्यमाने रत्नरश्मिभिर्हरिर्हयोऽशोभत। सत्वस्य बलस्य राशिः तथा वासुदेवोऽशोभत। कीदृक्। द्रष्टा पश्यन्। तथा विमुक्तविकृतिः प्रकृतिर्यस्य। तथा स्वं पौरुषं दधानः। तथा सत्वराशिर्धैर्यस्थानम्। अथ च हरि ------- तमोगुणे ------ सत्वगुणस्य ---------- निर्विकारप्रकृतिः वासुदेवस्य ॥

चन्द्रोदये गगनचुंबितया स्थितत्वाद्-
दृष्ट्वा हयं जविनमात्मसुतभ्रमेण ॥
पश्चादिवागतवतो जलधेः समीपे
कल्लोलशब्दमवनीरमणो न्यशामत ॥

चन्द्रोदये पश्चादागतवतो लवणसिन्धोस्तरंगशब्दं स राजाशृणोत् । आगमने हेतुरुत्प्रेक्ष्यते । वेगवंतं वाजिनं दृष्ट्वात्मसुत उच्चैःश्रवा इति भ्रमेण । भ्रमः कुतो जात इत्याह । आकाशव्यापित्वेन स्थितत्वात् ।

तेन स्मरन्नपि वचः स नभश्चरस्य
कौतूहलेन बहलेन गृहीतकर्णः ॥
व्यावृत्तदृष्टिरनुगत्वरमैक्षत स्वं
पानीयतामिव यशो गतमब्धिमध्यात् ॥

तेन तरङ्गशब्देन घनेन गृहीतकर्णः श्रुतशब्द इत्यर्थः । भवता कुन्तं भूमौ निवेश्य पृष्ठं न विलोकनीयमिति विद्याधरस्य वचः स्मरन्नपि कौतुकेन निवर्त्तितदृष्टिः स राजा समुद्रनित्यनिवासाज्जलरूपतां प्राप्तं स्वमिव यशो दृष्टवान् ॥

यावत्किमेतदिति विस्मयवारिशय्या-
नारायणत्वमधिरोहति तावदेव ।
विद्याधरः स पुनरेव नरेश्वरं त-
मित्थं जगाद गगनार्णवकर्णधारः ॥

गगनार्णवे कर्णधारो नाविको व्योम्नि संचरन्स विद्याधरस्तं राजानमेवं तावदवोचत् । एष नादः किं संपन्न इति विस्मय एव वारिशय्या तत्र नारायणत्वं यावदाश्रयति । साश्चर्य

इत्यर्थः । वर्तमानसामीप्ये इति लट् । अन्यच्च यावज्जले मज्जति तावत्कर्णधारः प्राप्नोति ॥

अक्रोधकुन्तकरणक्षतमोदमान-
पृथ्वीपुरंध्रिघनघर्मजलायमाना ।
क्षेमंकरी रणधुरासुहृदां हयानां
राजन्नियं लवणसिन्धुरवातरत्ते ॥

अक्रोधं कोमलतया कुन्तकरणेन क्षतं घातस्तेन मोदमाना तुष्यन्ती पृथ्वी एव पुरंध्रिस्तस्या घनघर्मजलवदाचरन्ती युद्धभारोद्वाहिनां तवाश्वानां हितेयं लवणसिंधुरवतीर्णा । नखक्षते च वनिताया घर्मजलोद्भेदः ॥

यन्नाम किंचन पतिष्यति वस्तुजातं
क्षारत्वमेष्यति तदत्र समस्तमेव ।
तेनाचरिष्यति न केवलमेव कीर्त्ते-
र्यावत्प्रतापदहनस्य तवानुवृत्तिम् ॥

यत्किंचन स्वादु कटुकादिवस्तुजातमिह लवणसमुद्रे पतिष्यति तत्सर्वं कटु । क्षारत्वं लवणत्वमेति यत् तेन हेतुना न केवलं त्वत्कीर्त्तेरेवायं लवणाम्भा अनुवृत्तिं करोति । तत्कीर्त्तिं शृण्वतामन्ये वृत्तान्ताः क्षारा इत्यर्थः । यावत्प्रतापाग्नेरप्ययं लवण - - अनुवृत्तिं करोति । दाह - - - - कीर्तेरतिमाधुर्यादन्येषां वृत्तांताः क्षारा इवेत्यर्थः ॥

इन्दोः कुलस्य यशसां वसतिः कुरूणां
क्षेत्रं पवित्रयति योजन----।
लोकान्तरे फलति तत्फलवाननेन
लोकद्वयेऽपि भविता सवितुस्तु वंशः॥

इंदोः कुलस्य---स्यानां कुरूणां--स्विनां यशसां वसतिस्थानं यत्क्षेत्रं कर्तृ। योजनपंचकपरिमाणं लोकं पवित्रयति तल्लोकान्तरफलं द--। तुः पक्षान्तरे। अनेनापरिमाणेनेत्यर्थः। लवणसमुद्रेण तु सूर्यस्य कुलं सूर्यवंश्या राजानो लोकद्वये फलवन्तो भवन्ति। अयमर्थः। कुरुक्षेत्रमृताः कुरवः स्वर्गमात्रं लब्धवन्तः। सूर्यवंश्यानां तु लवणाब्धा इह परत्र च फलप्रदः॥

तदेव लोकद्वयफलज्ञानं दर्शयति।

यः पूर्वपुंभिरुदखन्यत तावकीनै-
रेकोऽपि तृप्तिमुपयाति न वाडवोऽस्मात्॥
प्रीतिं विधातुमखिलेष्वपि (वाडवे?)षु
जातस्त्वदन्वयभुवां लवणाकरोयम्॥

त्वदीयैः पूर्वपुरुषैः सगरैर्यः समुद्रः प्रागुत्खातस्तस्मादेकोऽपि वाडवो वडवाग्निर्न तृप्तिमेति। त्वत्कुलजातानां संबंधिषु वाडवेषु अश्वेषु तृप्तिं कर्त्तुमयं लत्खातो लवणसमुद्रो जातः॥

आशापुरीति नृपते कुलदेवता ते
शाकंभरी भगवती च मयि प्रसन्ना ॥
एते द्युसिन्धुयमुने इव सर्वकालं
रक्षिष्यतो लवणवारिनिधिं मिलित्वा ॥

राजन्नाशापुरी नाम देवी तव कुलदेवता भवति। शाकंभरी देवी च मयि प्रसन्ना भवति। एते गंगायमुने इव मिलित्वा लवणाब्धिं रक्षिष्यतः ॥

आविर्भविष्यति विना भवदन्ववाय-
मन्यस्य कस्यचन नैष रसो नृपस्य।
और्वाग्निधूमभवमब्दगणं हि हित्वा
पातुं न कोऽपि तृषितः क्षमते पयोधौ ॥

भवत्कुलं विनान्यस्य कस्यापि राज्ञोऽयं लवणाम्भा न प्रकटीभविष्यति। संभावनायां लृट्। वाडवधूमजातं मेघकुलं त्यक्त्वा को नु तृषितः समुद्रे पातुं समर्थः। हित्वेति क्त्वा-प्रत्यय* - - - - - - - - - - - - - - - ॥

किं भूमया स्फटिकशैल इवाष्टमूर्त्ति-
शिक्षाबलेन परिकल्पिततोयमूर्त्तिः।

* The text is here left blank even in the original MS., which indicates that our MS. was probably a copy from another MS., also incomplete or injured.

अभ्यागतश्चरणयोस्तलमद्य यस्याः
शाकंभरीति गिरिजा तव सेयमग्रे ॥

बहुनोक्तेन किम् । अष्टमूर्त्तेः सकाशाच्छिवासंप्रदायस्तद्बलेन परिकल्पितजलरूपस्फटिकाद्रिरिव यस्याः पादतलमागतोद्य सेयं शाकंभरी देवी तवाग्रे वर्तते । अष्टमूर्त्तिरिति साभिप्रायः ॥

एतां प्रणम्य शिवशेखरचन्द्ररेखा-
मन्दाकिनीशिशिरपादयुगामिदानीम् ।
निर्वापिताध्वगमनक्लमसन्निपातः
पृथ्वीपुरन्दर पविचय राजधानीम् ॥

शिवस्य शेखरीभूते ये चन्द्रलेखामन्दाकिन्यौ तद्दत्ताभ्यामिव तापहरपादद्वयामेतां गौरीं प्रणम्य शमितमार्गतापज्वरस्त्वं राजधानीं गच्छ ॥

उक्तेति विस्मयसुधारसवर्षमेघो
बद्धांजलिः प्रति - - - - - - - - - ।
राजापि तूर्णमवरुह्य हयादयासीत्
- - - - - - - - - - - - क्षकत्वम् ॥

विस्मय एव सुधारसस्तस्य वर्षे मेघः स विद्याधर इत्युक्त्वा

बद्धांजलिः सन्प्रत्यमुञ्चत् । राजा च सद्योऽश्वादवरुह्याचम्य सलिलस्य परीक्षामकरोत् । पुण्यं प्राप्तवान्यानादिनेत्यर्थः ॥

अथ शिवशिरश्चन्द्रज्योत्स्नाललाटविलोचन-
ज्वलनसततप्रत्यासत्तिप्रभावकवोष्णयोः ।
उपचितयशस्तेजाः शाकंभरीचरणाब्जयो-
रनतिनिकटे नीत्वा रात्रिं प्रगे नगरीमगात् ॥

शिवस्य शिरसि चन्द्रज्योत्स्ना तथा ललाटे विलोचनाग्निः । तयोर्नित्यं प्रत्यासत्तिस्तत्प्रभावेन कवोष्णयोः । शिवो नित्यं शाकम्भरीं प्रणमतीत्यर्थः । शाकम्भरीपादयोरनतिसमीपे रात्रिमुषित्वा राजा । उपचिते यशस्तेजसी यस्य स तथा सन् प्रातर्नगरीं गतः । यशस्तेजसोरुपचये कवोष्णदेवीपादतलवासः सम्भावित इति भद्रम् ॥

श्रीलोलराजसुतपण्डितभट्टनोन-
राजात्मजो विवरणेन चतुर्थसर्गम् ।
दुर्गं सुबोधमकरोदिह जोनराजः
पृथ्वीमहेन्द्रविजयाभिधकाव्यराजे ॥ १ ॥

पृथ्वीराजविजये चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः ॥

लवणाकरमाकर्ण्य स्ववंश्येनावतारितम् ।
रथाश्वनामिव प्रीत्यै सप्ताश्वो द्रुतमाययौ ॥ १ ॥

स्ववंश्येन वासुदेवेनावतारितमुत्पादितं लवणसमुद्रं श्रुत्वाश्वा(नां प्री)त्यर्थमिव सप्ताश्वः सूर्यो द्रुतमुदितः ॥ १ ॥

शापं दशरथोप्यापदर्कवंश्यो मृगव्यया ।
अवाप्तानुग्रहो राजा स पुनः प्राविशत्पुरीम् ॥ २ ॥

सूर्यवंश्यो दशरथोऽपि आखेटिकया शापं प्रापत् । स तु राजा सूर्यवंश्यो मृगव्यया लब्धप्रसादो नगरीमविशत् ॥ २ ॥

शाकंभरीप्रदेशे यदुदगुस्तस्य कीर्तयः ।
अतो नोद्वेगमाजग्मुः पुलिने लवणोदधेः ॥ ३ ॥

शाकंभरीप्रदेशो मरुभूमित्वात्क्षारः । तत्र यत्तस्य यशांसि जातान्यतः क्षाराब्धितटे तानि नोद्वेगमागतानि । क्षाररससात्म्यत्वादिति भावः ॥ ३ ॥

लवणांभोनिधेः स्वामी क्षीरांभोधिनिवासिनः ।
क्रमात्स वासुदेवस्य वासुदेवोन्तिकं ययौ ॥ ४ ॥

क्षीराब्धिवासिनो वासुदेवस्य निकटं स वासुदेवो राजा गतः । लवणांभोधेः स्वामीति समीपगमनौचित्यार्थम् ॥ ४ ॥

भुवं शाकंभरीदेव्या सनाथां यदुपासते ।
तद्वंश्याः तेन भण्यन्ते सर्वे शाकंभरीश्वराः ॥ ५ ॥

शाकंभरीपालितां भूमिं वासुदेवकुलजा यत्सेवन्ते ततः शाकंभरीश्वराः कथ्यन्ते ॥ ५ ॥

उत्तुंगैः - - - भास्वन्मित्रैरहितवर्जितैः ।
राजचन्द्रैरनन्ता भूः समराजि महोत्सवैः ॥ ६ ॥

तै राजचन्द्रैरनन्ता भूमिर्न - - - - - - - - - - - - - - - - - त्यर्थः । महान्त उत्सवा येषां तैः । उत्तुङ्गैरुदारैः । भास्वन्ति दीप्ताणि(नि) मित्राणि शत्रुरहितैः ॥ सर्वपदाश्रयः पुनरुक्ताभासः । उत्तुङ्गादीनां सर्वेषां पदानामामुखे पुनरुक्तत्वात् ॥ ६ ॥

जज्ञे तदन्वयोदन्वत्सुधांशुर्वसुधापतिः ।
सामन्तराजः सामन्तराजिकैरविणीरविः ॥ ७ ॥

वासुदेववंशसमुद्रचन्द्रो मंडलेश्वरपंक्तिकुमुदिनीसूर्यः सामन्तराजा नामा - - ॥ छेकानुप्रासः । छेकाः पक्षिविशेषाः । तद्वागुपलक्षितोनुप्रासः । द्व - - - - - - - कानामावृत्तेः ॥ ७ ॥

सुषुवे जयराजं तं राजन्तं स जयश्रिया ।
यं वीक्ष्याजौ विवस्वन्तं (वस्वन्तं प्रा)प राजकम् ॥ ८ ॥

विवस्वन्तं सूर्यसमं यं दृष्ट्वा रणे राजगणश्चन्द्रगणश्च वस्वन्तं

तेजोनाशं प्राप तं जयलक्ष्म्या शोभमानं जयराजनामानं पुत्रं स प्रापत् ॥ यमकम् । तुल्यरूपयोः समुदाययो रावृत्तेः ॥ ८ ॥

नितान्तमुन्नतिमतो नेतुमानतिमातताम् ।
तेने तेन न तान्नेतुमुन्नतिं मानिना मतिः ॥ ९ ॥

तेन मानिना जयराजेनोन्नतिमत उद्धतानतिं नेतुं नमयितुं तथा नतान् प्रणमत उन्नतिं नेतुं वर्धयितुं नितान्तं मतिः कृता ॥ त्र्यक्षरो वृत्तानुप्रासः । नकारतकारमकाराणां त्रयाणामावृत्तेः ॥ ९ ॥

नतेनतेतेनतेन तेन तेन नतेन ते ।
नते नते तेन तेन तेनते न नते नते ॥ १० ॥
इति स्तुतं कविवरैर्मुख्यं सर्वमहस्विनाम् ।
प्राप विग्रहराजं स ग्रहराजमिवात्मजम् ॥ ११ ॥

युग्मम् ॥

नतेति निष्ठान्तं स्त्रीलिङ्गं प्रथमैकवचनं क्रियापदम् । इनतेति कर्मपदम् । इतेनतेनेति कर्त्तुर्विशेषणम् । तेन तेनेति कर्त्तृपदम् । नतेनेति च कर्त्तृविशेषणम् । ते इति त्वच्छब्दस्य जसन्तस्य रूपम् । इति पूर्वार्धे पदविभागः । नते नते इति सप्तम्येकवचनान्तं पदद्वयम् । तेन तेनेति च तृतीयान्तम् । तेनते इति द्विवचनान्तं कर्तृपदम् । नेत्यव्ययम् । नते नते इति द्विवचनान्तं पदद्वयम् । तेन तेन पुरुषेण कर्त्रा ते

तवसंबंधिनी इनता ऐश्वर्यं नता । सर्वैस्त्वदैश्वर्यप्रणामः कृतः । इति प्रथमार्धं व्याख्येयम् । तेन ते कर्त्र्यौ नते नते न भवतः । उन्नते उन्नते भवत इत्यर्थः । ता लक्ष्मीः । इनता स्वाम्यम् । कस्मिन् । तेन तेन हेतुना नते नते प्रणामं कुर्वति पुरुषे ॥ सर्वतोभद्रम् । चित्रमिदं खड्गादिसंनिवेशहेतुर्वर्ण ---- ॥ १० ॥ ---- न्द्रैः स्तुतं सर्वतेजस्विषु प्रधानग्रहराजं सूर्यमिव स राजा विग्रहराजाख्यं पुत्रं प्रापत् ॥ ११ ॥

यस्य खड्गाद्विनिर्गत्य गंगयेव हरेः पदात् ।
कीर्त्त्या त्रैलोक्यपावन्या लंघिता गिरिसागराः ॥१२॥

विष्णोः पदादिव यस्य खड्गाद्विनिर्गत्य गङ्गयेव त्रिभुवनपावन्या कीर्त्त्या पर्वतसमुद्रा लंघिताः ॥ १२ ॥

दूरस्थाप्यरिवक्त्रेषु बभौ यत्खड्गकालिका ।
कलंकश्यामिका चान्द्री शतपत्रवनेष्विव ॥ १३ ॥

यत्खड्गस्येव कालिका शत्रुमुखेषु बभूव । कदाचित् सैव स्यादित्याह दूरस्थापि । दूरादेव प्रतापभयात्पलायमानानां द्विषां मुखकांतिर्हीनाऽतः संभाव्यते खड्गश्यामिकेव लग्नेति । का केष्विव । पद्मवनेषु चान्द्री कलंकश्यामिकेव ॥ उपमात्रयम् । सर्वमहस्विनां मुख्यानामिति (verse 11) साधारणधर्मस्य सद्भावात् । उपमानभूतेन ग्रहराजेनापि साधारणं धर्मस्योपमेयवत् संबंधात् । खड्गपादयोः (verse 12) बिंबप्रति-

विंबभावात् । कालिकाश्यामिकयोः (verse 13) पर्यायनिर्देशात् ॥ १३ ॥

यशोभिर्यस्य वर्षान्ते दुर्यशोभिश्च वैरिणाम् ।
मिलितैर्हंसकादम्बैरिव दिद्युतिरे दिवः ॥ १४ ॥

वर्षाणामन्ते मिलितैर्हंसैः काकैश्च यथा दिशः शोभन्ते तथा तद्यशोभिः शत्रुदुर्यशोभिश्च दिशः शोभन्ते ॥ समुच्चयोपमा । हंसकाकानां यशोपयशसां च सम -- दिशां द्योतनात् ॥ १४ ॥

तनयश्चन्द्रराजोस्य चंद्रराज इवाभवत् ॥
संग्रहं यः सुवृत्तानां सुवृत्तानामिव व्यधात् ॥ १५ ॥

चन्द्रराजाख्यः । चन्द्रो ग्रंथकारः । स इवास्य पुत्रश्चन्द्रराजाख्योभवत् । शोभमानानां वृत्तानां वसन्ततिलकादीनामिव सुवृत्तानां सदाचाराणां पुरुषाणां यः संग्रहमकरोत् ॥ श्लेषमिश्रोनन्वयः । चन्द्रराजस्य चन्द्रराजेनैव सुवृत्तानां सुवृत्तैरेवोपमानात् । तेनैवोपमानत्वेऽनन्वयस्य सद्भावात् प्राकरणिकाप्राकरणिकं न विचार्यम् ॥ १५ ॥

सर्वभूतोपयोगित्वात् सर्वथा हृदयंगमा ।
क्षमेव दयिता तस्य दयितेव क्षमाऽभवत् ॥ १६ ॥

उपकारपरत्वेन सर्वभूतानामुपयोगित्वात् सर्वथा मनोहरा दयिता दयावत्त्वं प्रिया च क्षमेव भूरिव क्षान्तिरिव चाभूत् ।

क्षमा दयितेवाभवत् ॥ श्लेषमिश्रैवोपमेयोपमा । क्षमादयितयोरन्योन्यमुपमेयोपमानत्वात् । तस्याश्च परस्परमुपमानोपमेयत्वलक्षणत्वात् ॥ १६ ॥

तस्य गोपेन्द्रराजोभूदनुजो यो मनीषिणाम् ।
गोपेन्द्रराजस्मृतिकृद्गोमंडलधृतेः - - ॥ १७ ॥

गोपेन्द्रराजाख्यस्तस्यानुजोभूत् । यो गोमंडलस्य भूवलयस्य धेनुवर्गस्य रश्मिचक्रस्य वा धृतेर्धारणाद्गोपेन्द्रनामराज्ञश्चन्द्रस्य च स्मारयिताभूत् ॥ श्लेषेण स्मरणम् । गोधारणेन कृष्णेन्दुसमस्य राज्ञोऽनुभावात्कृष्णचन्द्रस्मरणम् ॥ १७ ॥

ततो दुर्लभराजेन चन्द्रराजस्य सूनुना ।
विनोदकेन गमिता वृद्धिं कीर्त्तिलता भुवि ॥ १८ ॥

चन्द्रराजपुत्रेण दुर्लभराजेन विनोदकेन प्रजादुःखहारिणा कीर्त्तिरेव लता भुवि वर्धिता ॥ उदकेन विना लतावर्धनात्प्रतीयमानविरोधः । निरङ्गरूपकम् । भिन्नयोरेव सामानाधिकरण्येन निर्देशे रूपकसद्भावात् । निरङ्गं कीर्तौ लतारोपस्यारोपान्तरनिरपेक्षत्वात् ॥ १८ ॥

यस्य कैरविणी व्योम्नि पृथिव्यां तारकावली ।
पाताले चंद्रिकाकीर्त्तिः कं न चक्रे सविस्मयम् ॥ १९ ॥

आकाशे कुमुदिनी तथा भूमौ तारापंक्तिस्तथा पाताले

ज्योत्स्ना यस्य कीर्त्तिः सर्वजनं साश्चर्यमकरोत् ॥ निरङ्गं मालारूपकम् । एकस्मिन्विषयेऽनेकेषामारोप्यमाणत्वात् । निरङ्गं चारोपान्तरनिरपेक्षत्वात् ॥ १९ ॥

असिः स्नातोत्थितो यस्य गङ्गासागरसंगमे ।
चिरं गौडरसास्वादशुद्धो ब्राह्मणतां ययौ ॥ २० ॥

गंगासागरसंगमे पूर्वं स्नातोऽनंतरमुत्थितो यस्यासिर्गौडानां जानपदविशेषाणां रसाया भूमेरास्वादे शुद्धो तत्र ब्राह्मणस्य भावं प्राप्तः । गौडरसो गुडसंबंधी रसश्च । यद्वा शुद्धोप्रधानो ब्राह्मण इति ॥ केवलं श्लिष्टं परंपरितम् । खड्गे ब्राह्मणारोपस्यान्यारोपं गौडरसं प्रति सापेक्षत्वात् ॥ २० ॥

प्रजापतिपदब्रह्मा षाड्गुण्यपुरुषोत्तमः ।
सुतो गोविन्दराजोस्य शक्तित्रयमहेश्वरः ॥ २१ ॥

प्रजापतिपदं राज्यं स्रष्टृत्वं च तत्र ब्रह्मा । षड्गुणाः संधिविग्रहादयो ज्ञानादयश्च तेषु पुरुषोत्तमो विष्णुः । शक्तयः प्रभुत्वादय इच्छादयश्च तत्र महेश्वरः ॥ मालारूपकं तदेव । ब्रह्मशब्दादीनामारोपाणां प्रजापत्यादीनारोपान्प्रति सापेक्षत्वात्परंपरितम् ॥ २१ ॥

नयन्मन्मथमुल्लासमात्मभूतः शिवस्य च ।
द्वितीयश्चन्द्रराजोभूत् ततोऽरिध्वांतचन्द्रमाः ॥ २२ ॥

रूपयौवनाद्युल्लासात्काममुल्लासं प्रापयन् भक्तिभराच्छिव-स्यात्मभूतः श्रुतितिमिरेन्दुर्द्वितीयश्चन्द्रराजाख्योऽभूत् ॥ केवल-मश्लिष्टं परंपरितम् । चन्द्रारोपस्य ध्वांतारोपे सापेक्ष-त्वात् ॥ २९ ॥

सर्वराजार्कजीमुतः सर्वदिग्वल्लरीमधुः ।
गोवाकस्तत्सुतः सर्वद्वीपमण्डलयामिकः ॥ २३ ॥

सर्वे राजान एवार्कास्तेषां जीमूतः । सर्वदिश एव वल्लर्य-स्तासां मधुर्वसन्तः । सर्वद्वीपा एव मंडलं तत्र यामिकः ॥ मालारूपकं परंपरितम् । एकस्मिन्ननेकेषामारोप्यमाणत्वा-न्मालारूपकम् । परस्परसापेक्षारोपत्वात्परंपरितम् ॥ ९३ ॥

उपायवेदसर्वज्ञो गुणषट्कर्मपारगः ।
राजर्षिरेष मंत्राङ्गशिखिपंचकमध्यभाक् ॥ २४ ॥

उपायाः सामादयः । त एव वेदास्तेषु सर्वज्ञः । गुणाः सन्ध्यादय एव षट्कर्माण्यध्यापनादीनि तेषां पारगः । मंत्रा-ङ्गानि कर्मणामारम्भोपाय इत्यादीनि एव शिखिनोऽग्नयस्तेषां पंचकं तन्मध्यभाक् एष राजर्षिरभूत् ॥ प्रकृतोपयोगि । राजर्षि-विशेषानुगुणात् ॥ २४ ॥

प्रतापतापनोपात्तिप्राप्तकीर्त्तिकलागमः ।
कृपाणकृष्णाशा(सा)रेण पूर्णो राजा रराज यः ॥ २५ ॥

कृपाण एव कृष्णाशा(सा)रस्तेन पूर्णो यो राजा रराज ।

कीदृक् । प्रताप एव तापनः सूर्यस्तस्योपास्तिरुपायनं तथा प्राप्तः कीर्त्तिकलागमो येन सः । राजा चन्द्रश्च तपनसेवया प्राप्तकलागमो मृगांकश्च भवति ॥ श्लिष्टमेकदेशविवर्त्ति । अर्थावसेयारोपत्वादेकदेशविवर्त्ति । श्लिष्टं तु राजशब्दस्योभयवाचित्वात् ॥ २५ ॥

मलस्य मानससरो विकारस्य पयोर्णवः ।
अव्याप्तेर्गगनं यस्य यशः कैर्नाम लंघ्यते ॥ २६ ॥

मलस्य मालिन्यस्य मानससरः । यद्यशो निर्मलमित्यर्थः । तथा विकारस्य चीरसमुद्रः । निर्विकारमित्यर्थः । अव्याप्तेर्गगनं । व्यापकमित्यर्थः । यस्य यशः कैर्लंघ्यते । आरोप्यमाणानां मानसादीनामलंघ्यत्वादुक्तिसंगतिः । वैधर्म्येण निरंगं मालारूपकम् । मलादीन्प्रति मानसादीनां प्रतिकूलत्वाद्वैधर्म्यम् ॥ २६ ॥

अयशोमेघशरदा दुरितध्वान्तराकया ।
यस्य श्रिया प्रमादाहिहैमन्तनिशया जितम् ॥ २७ ॥

यस्य श्रिया जितमिति भावे क्तः । अयश एव मेघस्तस्य शरदा । तथा पापांधकारपौर्णमास्या । तथा प्रमादसर्पस्य हेमन्तरात्र्या । शीतकाले सर्पाणां बिलप्रवेशेनादर्शनाद्धेमन्तनिशारूपकम् ॥ परंपरितं तदेव । मेघादीन् प्रति शरदादीनां प्रातिकूल्यात् ॥ २७ ॥

समुद्राः स्थिरलावण्याः परकर्णभिदोऽर्जुनाः।
यशसां राशयो यस्य दिवि बद्धपदा ध्रुवाः॥ २८॥

स्थिरं लावण्यं लालित्यं च येषां। सम्यगुच्चैराप्नोति च। परेषां शत्रूणां कर्णं श्रवणं। परं शत्रुं कर्णं राधेयं च भिन्दन्ति। अर्जुनाः श्वेताः पांडवविशेषश्च। दिवि नाके व्योम्नि च कृतस्थितयो ध्रुवा दृढास्ताराविशेषश्च। अर्जुना ध्रुवा इति बहुवचनं विषयाणां प्रत्येकमारोपात्॥ आविष्ट-लिंगं रूपकम्॥ २८॥

पुण्डरीकं विरिंचस्य श्वेतद्वीपं (मधु) द्विषः।
चंद्रापी - - - - - - शम्भुद्ममवहन् मनः॥ २९॥

ब्रह्मादीनां पद्मादि यच्चित्तमधारयत्। तत्र तेषां नित्य-निवासात्॥ परिणामः॥ २९॥

तेजोबलाद्वा(दशभि) - - - महदायिभिः।
भूपैरभ्यर्थ्यमानत्वे स्वसारं यः कलावतीम्॥ ३०॥
चन्द्रमूर्तिभ्रमकरीं मुखलक्ष्म्येव संज्ञया।
कान्यकुब्जमहेशाय सस्नानिव दत्तवान्॥ ३१॥

युगुलम्॥

तेजस्वित्वात्सूर्यसमैर्द्वादशभिर्भूपालैर्याच्यमानत्वेऽपि कला-वतीं कलावतीनामानं चतुष्षष्टिकलासहितां च स्वसारं यः कान्यकुब्जेन्द्राय दत्तवान्। मुखकान्त्या कलावतीति संज्ञया

च चन्द्रभ्रान्तिकरीम्। सरस्वानिव गांभीर्यात्समुद्रसमः। सरस्वांश्चेश्वराय चन्द्रलेखां ददौ ॥ भ्रांतिमान्। कलावतीति वचनेन भ्रांतिजननात् ॥ ३० ॥ ३१ ॥

जितैः प्रदत्तसर्वस्वः स्वस्मै द्वादशभिर्नृपैः ।
यमो धनपतिर्वायं संदेहमिति यो दधौ ॥ ३२ ॥

युद्धे जितै राजभिर्हेतुभिः स्वस्मै प्रदत्तं सर्वस्वं येन स यो राजा किं यमः किं वा वैश्रवण इति संदेहं दत्तवान्। राज्ञां पीडनाद्यमः। अतिदानाद्धनदः। शुद्धः संदेहः। सन्देहे एव पर्यवसानात् ॥ ३२ ॥

नंदनश्चन्दनस्तस्य यस्य नामन्युदीरिते ।
जनः सफल इत्युक्तिशेषाद्वृक्षभ्रमं जहौ ॥ ३३ ॥

चन्दन इति यस्य नामन्युक्ते सति तत्संदेहं प्राप्नुवंल्लोकः ततः सफल इत्युक्तिशेषाद्वृक्षभ्रममत्यजत्। चंदनवृक्षस्य फलानामनुत्पत्तेः। निश्चयान्तः। प्रथमं संशये सति निश्चयस्य पर्यवसानात् ॥ ३३ ॥

फलदश्चंदनो दृष्टो भोगिनो यमुपासते ।
सत्कलास्ते च तेषां च विषदं वदनं सदा ॥ ३४ ॥
इत्यादि वर्णनं यस्य मिलत्संदेहनिश्चयम् ।
न वृक्षः कल्पवृक्षोयमित्युक्तावेति संगतिम् ॥ ३५ ॥

युगलम् ॥

चंदन इत्युक्ते संशयः। फलद इत्युक्ते निश्चयः। चंदनस्य फलदत्वाभावात्। भोगिनः सुखिनश्च यं सेवन्ते इति सन्देहः। ते च भोगिनः सत्कुलाः विद्यमानश्रुतयः सहृदयाश्चेति निश्चयः। तेषां भोगिनां मुखं विषदं प्रसन्नं विषोद्गारकं चेति संदेहः॥ निश्चयगर्भः। प्रथमं संदेहः। मध्ये निश्चयः। पश्चात् संदेहः॥ ३४॥ संशयनिश्चयसंकीर्णं यस्यैवं वर्णनं संगतिमेति। संगच्छते। कदा। अयं राजा वृक्षो न भवति। किं तर्हि। कल्पवृक्षो भवतीत्युक्तौ सत्याम्। कल्पवृक्षे पूर्वोक्तस्य सफलत्वादेर्विशेषणजातस्य संभवात्॥ निश्चयान्तः संदेहः। अन्तनिश्चयस्य लाभात्॥ ३५॥

बभार न स राजत्वं राजराजत्वमेव तत्।
अन्यथा निधयः सर्वे कथमायत्ततां ययुः॥ ३६॥

इतरराजवत् स राजा राजत्वं नावहत्। किन्तु तत्तस्य राजत्वं राजराजत्वमेव भवति। राज्ञां राजा राजराजः वैश्रवणश्च। अन्यथा यदि स राजराजो न - - - - - - निधयस्तस्यायत्ततां जग्मुः। - - - - जस्यैवनिधि - - त्। प्रथमापह्नुतिः। विषयस्य निषेधेऽन्यस्य विधानात्। निषेधपूर्वमारोपात्॥ ३६॥

रुद्राणी तदधुर्दीपसहस्रं तमसो भिदे।
न पुष्करतटे लिंगसहस्रं तददीदिपत्॥ ३७॥

रुद्राणी नामा तदधुः पुष्करतटे तमोहरणार्थं तद्दीपसहस्रमज्वलयत् । न पुनस्तल्लिंगसहस्रमज्वलयत् ॥ द्वितीयापह्नुतिः । आरोपपूर्वकं निषेधस्यः सद्भावात् ॥ ३७ ॥

योगिन्यात्मप्रभाख्यासावणिमाद्यष्टकच्छलात् ।
अपश्यत्फलितां स्थाणावहिंसाद्यष्टपुष्पिकाम् ॥ ३८ ॥

आत्मप्रभा नाम सा योगिनी स्थाणौ परमेश्वरविषयामहिंसादिमेवाष्टपुष्पीं फलितामज्ञासीत् । कस्माद - - दि यदष्टकं तद्रूपात् ॥ तृतीयापह्नुतिः । असत्यत्वप्रतिपादकेन च्छलशब्देन निर्देशात् ॥ ३८ ॥

रुद्राणीति पुरंध्रीभिर्योगिनीति च योगिभिः ।
आत्मप्रभेति सा ज्ञाता विशंत्यर्कस्य मंडलम् ॥ ३९ ॥

पुरंध्रीप्रभृतिभिः सा रुद्राण्यादित्वेनोल्लिखिता ॥ उल्लेखः । एकस्यानेकधा कल्पनात् ॥ ३९ ॥

सूनुर्वाक्पतिराजोस्य प्रसाद इव मूर्तिमान् ।
हिताय सर्वलोकानामुदपद्यत शांभवः ॥ ४० ॥

लोकानां हितार्थं मूर्तो हरप्रसाद इव विग्रहराजो(?वाक्पतिराजो)स्य पुत्रो जातः ॥ गुणोत्प्रेक्षा । प्रसादाख्यो गुणो विषयित्वेन संभावितः ॥ ४० ॥

स भुजाभ्यां जयान् प्रापदष्टाशीत्यधिकं शतम् ।
बुद्ध्या निर्मलया कालं कामं च मनसाजयत् ॥ ४१ ॥

स जयानामष्टाशीत्यधिकं शतं भुजाभ्यां प्रापत् । स शुद्धया बुध्या कालं निर्मलेन च मनसा काममजयत् । इति नवत्यधिकं शतं प्राप्तम् ॥ ४१ ॥

गणनां सूचयन्तीव जयानामिति यत्र ताः ।
धामत्रयीकला वक्त्रपंचके पंचधा स्थिताः ॥ ४२ ॥

युगलम् ॥

यत्र वर्तमानानां जयानां नवत्यधिकं जयानां शतमिति संख्यां पंचवक्त्रस्येश्वरस्य मुखपंचके स्थिता धाम(त्र)यीकलाः सूचयन्ति । चन्द्रकलाः षोडश । सूर्यकला द्वादश । वह्निकला दशेति । प्रतिवक्त्रमष्टात्रिंशद्भवन्ति । अष्टात्रिंशत्संख्यास्ता धामत्रयीकलाः । पंचमुखस्येश्वरस्य प्रतिमुखं वर्त्तमानत्वात्पंचभिर्गुणिता भवन्तीति नवत्यधिकं शतं भवन्तीति ॥ क्रियोत्प्रेक्षेयम् । सूचनक्रियायाः संभावनात् ॥ ४२ ॥

तं प्रासादमसौ चक्रे पुष्करे व्योमवाससः ।
भक्त्या त्यक्तोत्तरासंगः कैलास इव भाति यः ॥ ४३ ॥

असौ राजा पुष्करतीर्थे हरस्य तं प्रासादं चक्रे यो भक्त्या त्यक्तोत्तरासंगः कैलास इव भाति । त्यक्तोत्तरदिक्संगश्च ॥ द्रव्योत्प्रेक्षा । कैलासस्य द्रव्यत्वात् ॥ ४३ ॥

धर्मस्येव नवः सर्गः स्थितिः -- इव श्रियः ॥
सिंहराज ---- स्तस्य संहार इव मान्मथः ॥ ४४ ॥

यो धर्मस्येव सर्ग इत्यादिरन्वयो योज्यः । लावण्यातिशयेन रणरणिकादायित्वात्संहारोत्प्रेक्षणम् ॥ सिद्धात्मिकोत्प्रेक्षा । सर्गादयो घञंतास्तेषां कृदभिहितो भावो द्रव्य - - - वद्भावेन सिद्धत्वात् ॥ ४४ ॥

पुष्करे पुष्कलसुधं प्रासादं सोऽपि निर्ममे ।
श्वेतो गुण इवोपास्ते यो देवं शशिशेखरम् ॥ ४५ ॥

श्वेतो गुण इव यो हरं सेवते तं प्रासादं सुधासितं स पुष्करे कृतवान् ॥ उपमालंकारसंकरोत्प्रेक्षा । श्वेतगुणस्य साधारणत्वेनोपमा भवति संभावनायां तूत्प्रेक्षा ॥ ४५ ॥

सिंहराजं तमालोक्य सिंहराजमिवापरम् ।
धर्मस्य त्रिपदीच्छेदी ननाम कलिकुंजरः ॥ ४६ ॥

अपरं लोकोत्तरं सिंहमिव यं दृष्ट्वा सिंहराजाख्यं धर्मस्य पादत्रयापहारी कलिहस्ती नष्टः । त्रिपदी गतिविशेषः । तच्छेदी च । हस्ती सिंहं दृष्ट्वा नश्यति ॥ जात्युत्प्रेक्षा । सिंहो जातिः ॥ ४६ ॥

सूनुर्विग्रहराजोस्य सापराधानपि द्विषः ।
दुर्बला इत्यनुध्यायन्नक्षत्रिय इवाभवत् ॥ ४७ ॥

अमी दुर्बला भवन्तीति कृतापराधानपि शत्रूंश्चिन्तयन्नक्षत्रिय इवासीत् । क्षत्रियकार्यस्य मारणस्याकरणात् ॥ जातेरभावोत्प्रेक्षा । अक्षत्रिय इति जात्यभावः ॥ ४७ ॥

अनीलाश्वमिवादित्यं कुर्वद्भिर्हयरेणुभिः ।
लेभे खुररजोघोरान्धकार इव नाम यः ॥ ४८ ॥

न नीला अश्वा यस्य तमिवादित्यं कुर्वतीभिर्वाजिधूलिभिर्हेतुभिः खुररजोघोरान्धकार इति यो नाम लब्धवान् । अर्थादश्वानां खुररजसा घोरोन्धकारो यस्मादिति विग्रहः ॥ गुणस्य । गुणस्य नीलत्वस्याभावोत्प्रेक्षणम् ॥ ४८ ॥

अतिष्ठन्तमिवात्मानं मत्वा स्वखुरधूलिभिः ।
बभ्रमुर्वाजिनो यस्य संकटास्वपि वीथिषु ॥ ४९ ॥

स्वखुररजोभिर्वीथीनामात्मानमवटरूपेणातिष्ठन्तमिव मत्वा यदश्वाः संकटभागेष्वप्यभ्रमन् । रजसा वटानां पिहितत्वात्तेष्वपि वाजिनो बभ्रमुरित्यर्थः ॥ क्रियायाः । स्थितिक्रियाया अभावोत्प्रेक्षणम् ॥ ४९ ॥

गृह्णद्भिः परया भक्त्या बाणलिंगपरंपराः ।
अनर्मदेव यत्सैन्यैर्निरमीयत नर्मदा ॥ ५० ॥

भक्त्यातिशयात्पूजार्थं बाणलिंगानि गृह्णद्भिर्यत्सैन्यैर्नर्मदा अनर्मदेव निर्मिता । नर्मदायास्तदा बाणलिंगाभावात् ॥ द्रव्य - - - - - - ति द्रव्यस्याभावोत्प्रेक्ष - - - ॥ ५० ॥

त्यक्तं तपस्विना (स्वच्छं) यशोंशुकमितीव यः ।
गुर्जरं मूलराजाख्यं कंथादुर्गमवीविशत् ॥ ५१ ॥

तपस्विना वराकेण तपोधने(न) च स्वच्छं यशोंशुकमनेन त्यक्तमितीव मूलराजनामानं गूर्जरं कंथाख्यं दुर्गं चीरं च स प्रावेशयत् । तपस्वी चानुकंप्यार्थ इति कोशः । कंथा च दुर्गं परुषत्वात् ॥ श्लेषोक्त्या ॥ ५१ ॥

सूर्यवंशप्रसूतस्य चन्द्रमंडलनिर्गता ।
तस्य रेवामयी वाहैः कीर्त्तिर्मलिनिताभवत् ॥ ५२ ॥

सूर्यवंश्यस्य तस्य वाजिभिश्चन्द्रमंडलान्निर्गता रेवामयी कीर्तिर्मलिनीकृता ॥ सापह्नवा । रेवामयीति मयटः प्रयोगात् ॥ ५२ ॥

व्यधादाशापुरीदेव्या भृगुकच्छे स धाम तत् ।
यद्रेवास्पृष्टसोपानं चन्द्रश्चुंबति मूर्धनि ॥ ५३ ॥

आशापुर्याख्याया देव्याः प्रासादमवटेकरोत् । यद्रेवया स्पृष्टसोपानं चन्द्रः शिरसि चुंबति । रेवाया श्चन्द्रप्रभवत्वाच्चन्द्रेण चुम्बनोक्तिः ॥ प्रतीयमानोत्प्रेक्षा । अत्रवाक्यार्थप्रतीतिसमय एव पदार्थसमन्वयपर्यालोचनया चुंबकस्य तात्त्विकत्वाभावावगमादार्थः संभावनात्मक इवार्थ इति प्रतीयमानोत्प्रेक्षा ॥ ५३ ॥

तस्य दुर्लभराजोभूदनुजो माधवानुगः ।
नारीणां सततं येन हृदये मदनायितम् ॥ ५४ ॥

माधवो मंत्रिविशेषो वसंतश्च सोनुगो यस्य स दुर्लभ-

राजोस्यानुगोभूत् । येन नारीणां चेतसि न मदनायितं । काक्का मदनायितमेव बभूवेत्यर्थः । मदस्य नायितं नीयमानस्य प्रयोजनम् । णिजो णिजन्तान्नपुंसके भावे क्तः । नारीणां स्त्रीणां चेतसि मदनायितं कामवदाचरितम् । कामस्य वसंतानुगो भवति ॥ ५४ ॥

चन्द्रोदयन्ति पूर्वाद्रौ मलये चन्दनन्ति च ।
मन्दरे क्षीरपूरन्ति तुषारन्ति हिमालये ॥ ५५ ॥

(उपमोपक्रमोत्प्रेक्षाद्वयम् ।)

यशांसि शीतलीकर्त्तुमिच्छयेव दिगङ्गनाः ।
यस्य गोविंदराजाख्यः स तस्मादुदपद्यत ॥ ५६ ॥

युगुलम् ॥ (हेतूत्प्रेक्षा ।)

यस्य यशांसि कर्तॄणि पूर्वशैलादिषु चन्द्रोदयादिवदाचरन्ति । अत्र हेतूत्प्रेक्षा । इच्छयेवेति हेतुः । दिगंगनाः शीतलीकर्त्तुमिच्छयेव ॥ उपमोपक्रमोत्प्रेक्षा सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विबित्येके इत्युपमानात्क्विब्विधा - - - - साप्रतीतिपर्यवसाने तूपमानस्य प्रकृते संभवौचित्यात्संभावनोत्थाने उत्प्रेक्षा ॥ स गोविंदराजाख्यस्तस्माज्जातः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

यस्य वैरिघरट्टत्वं गमितस्य कवीश्वरैः ।
वीर्यशाल्यनुसृत्यर्थमिवाभ्राम्यद्यशो जगत् ॥ ५७ ॥

कवीन्द्रैः शत्रुषु घरट्टत्वेन वर्ण्यमानस्य यस्य यशो जगदभ्राम्यत् ।

अत्र फलमुत्प्रेक्ष्यते । वीर्येण शालन्ते ये ते वीर्यशालिनो वीर्ययुक्ताः शालयस्य तेषामनुसरणार्थम् ॥ फलोत्प्रेक्षा । अनुसरणं फलम् ॥ ५७ ॥

तस्माद्वाक्पतिराजेन संभूतमवनीभुजा ।
कलिः कृतो कृतो येन भू(मिश्च त्रिदि)वीकृता ॥५८॥

वाक्पतिराजाख्येन राज्ञा तस्मात्संभूतम् । भावे क्तः । येन कलिः कृतयुगो - - - चतुष्टयेन कलावपि धर्मसेवनात् । अतो भूमिश्च स्वर्गः संपादितः ॥ अतिशयोक्तिः । कलिकृतयोर्भेदेप्यभेदोपनिबंधनात् । एवं भूमित्रिदिवयोर्ज्ञेयम् ॥ ५ ८ ॥

अंबाप्रसादमाघाटपतिं यः सेनयान्वितम् ।
व्यसृजद्यशसः पश्चात्पार्श्वं दक्षिणदिक्पतेः ॥ ५९ ॥

आघाटस्य हाडानामनगरस्य पतिं स्वामिनमम्बाप्रसादनामानं ससैन्यं यमस्य समीपं यशसः पश्चादनयत् । पूर्वमंबाप्रसादो दक्षिणाशापतिनिकटं प्रापितः पश्चात्स्वं यश इति कार्यकारणयोः पौर्वापर्यरूपकालविध्वंसरूपः कालव्यत्यासः ॥ ५९ ॥

भिन्नमंबाप्रसादस्य येन क्षुरिकया मुखम् ॥
प्रतापजीवितासृग्भिः सममेव व्यमुच्यत ॥ ६० ॥

येन कर्तृभूतेन क्षुरिकया करणभूतया भिन्नमंबाप्रसादस्य मुखं कर्मभूतं प्रतापेन जीवितेनासृजा च समकालं परित्यक्तम् ॥ अत्र कार्यकारणयोर्भिन्नकालयोः समकालत्वम् ॥ ६ ० ॥

गोत्रभिद्वैरिभिर्वैरिस्त्रीभिर्दहन इत्यपि ॥
मृत्युर्वैरिभटैर्वैरिपत्तनैः कर्बुरेश्वरः ॥ ६१ ॥
प्रचेता इति नीतिज्ञैस्त्राणकामैः सदागतिः ॥
धनदोर्थिभिरीशश्च भुवा यः प्रत्यपद्यत ॥ ६२ ॥

युगुलम् ।

वैरिभिर्यो गोत्रभित्कुलहन्ता वज्री चावस्थितः । वैरिस्त्रीभिर्दहनो दहतीति दहनः । तासां हतान् भर्तृननुस्मरन्तीनां दाहहेतुत्वात् । दहनोग्निश्च । मृत्युर्यमः । कर्बुरेश्वरो नैर्ऋतः शून्यीकरणात् । प्रचेताः प्रकृष्टचेता वरुणश्च । सतो आगतिर्यस्य पवनश्च । धनं ददाति वैश्रवणश्च । ईशः स्वामी पूर्वोत्तरदिक्पतिश्च ॥ भेदस्योद्भेदरूपातिशयोक्तिः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

इन्द्रनीलशलाकाया धत्ते स्फटिकपीठताम् ॥
या मूर्त्तिः शांभवी राचो नाजैषीत् सापि तद्यशः ॥ ६३ ॥

इन्द्रनीलशलाकेवेन्द्रनीलशलाकेत्युपचारात्कलंकः । तस्याः स्फटिकपीठतां या शांभवी मूर्त्तिर्धत्ते सापि मूर्त्तिः पूर्णचन्द्रो यद्यशो नाजैषीदतुलयदित्यर्थः ॥ संबंधे * - - - - - - रूपातिशयोक्तिः ॥ ६३ ॥

अद्यापि यो न गतवान्परलोकं यतो भुवा ॥
विस्मृतान्यमहीपालमालया हृदि धार्यते ॥ ६४ ॥

---

* The lacuna is indicated in the original Ms. itself.

योद्यापि परलोकं न गतः । यतोन्यान्राज्ञो विस्मरंत्या भुवा लोकेन स्मर्यते । तेभ्योस्याधिकगुणत्वादिति भावः ॥ संबंधे असंबन्धः । परलोकगमनसंबंधेप्यसंबन्धः ॥ ६४ ॥

वीर्यरामः सुतस्तस्य वीर्येण स्यात्स्मरोपमः ॥
यदि प्रसन्नया दृष्ट्या न दृश्येत पिनाकिना ॥ ६५ ॥

तस्य पुत्रो वीर्यरामनामा राजा वीर्येण शक्त्या स्मरोपमः स्याद्यदीश्वरेण प्रसन्नया दृष्ट्या न वीक्ष्येत ॥ अत्र स्मरमादृश्यसंबन्धेपि पिनाकिप्रसन्नदृष्टिविषयत्वादसंबन्धः ॥ अतिशयोक्तयः ॥ ६५ ॥

अद्वितीयो रणाल्लब्धः शुद्धिमान् रक्षणोचितः ॥
परित्यक्तो महायोधैः सहायत्वे स्थितैरपि ॥ ६६ ॥
अगम्यो यो नरेन्द्राणां सुधादीधितिसुंदरः ॥
जघ्ने यशश्चयो यस्य भोजेनावन्तिभूभुजा ॥ ६७ ॥
तस्य चामुंडराजेन कनिष्ठेन विनिर्ममे ॥
विष्णोर्नरपुरे धाम विष्णुलोके तथात्मनः ॥ ६८ ॥

त्रिभिः कुलकम् ।

अद्वितीयोप्रतिमल्ल एकाकी च संग्रामात्प्राप्तः शुद्धो रक्ष्यः सहायैरपि योधैस्त्यक्तः । राज्ञामगम्यश्चन्द्रमनोहरो यशश्चयो यस्योज्जयिनीराजेन हतः । तस्य कनिष्ठेन भ्रात्रा चामुंडराजेन नरपुरे विष्णोः प्रासादो निर्मितः आत्मनश्च धाम स्थानं

विष्णुलोके निर्मितम् ॥ अत्र प्रस्तुतयोर्यस्य यशमस्वादितीयादिभिर्गुणैरभिसंबंधः । स च केवले न भवतीति हननक्रियया सह निर्दिष्टः । इति गुणरूपधर्माभिसंबंधे तुल्ययोगिता । तस्येत्यत्र निर्माणक्रिययाभिसंबंधः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

अभूद्दुर्लभराजोस्माद्यदीयैः प्रतियोगिभिः ॥
चराचराणां लुठितं पादान्ते भूभृतां भयात् ॥ ६९ ॥

यस्य शत्रुभिश्चराचराणां भूभृतां राज्ञां शैलानां च पादान्ते चरणान्ते प्रत्यन्तपर्वतान्ते च भयाल्लुठितं । भावे क्तः ॥ अत्र चराचरभूभृतोप्रस्तुताः । तेषां लुठनक्रिययाभिसंबंधः ॥ ६९ ॥

मातंगसंगरे यस्मिन्वीरसिंहेस्तमागते ॥
अपरागोनुतापश्च विधिना प्रापि कर्कशः ॥ ७० ॥

म्लेच्छसंग्रामे यस्मिन्वीरसिंहे हते विधिना निन्दा पश्चात्तापश्च प्राप्तो दुःसहः । मातंगा हस्तिनश्च ॥ अपरागानुतापयोरप्रस्तुतयोः कार्कश्यगुणाभिसंबंधः । एवं प्रस्तुताप्रस्तुतयोर्गुणक्रियाभिसंबंधात्तुल्ययोगिता चतुर्विधा ॥ ७० ॥

तस्य विग्रहराजेन भोगींद्रेणानुजन्मना ॥
शेषेण च महीभारं त्याजिताः पृथिवीभृतः ॥ ७१ ॥

भोगिनां भोगभाजामहीनां चेन्द्रेण तस्य कनीयसा भ्राता

विग्रहराजेन शेषेण च पृथिवीभृतो राजानः शैलाश्च भूभारं त्याजिताः ॥ ७१ ॥

धृता शिरोभिः शेषेण दंष्ट्रया क्रोडमूर्त्तिना ॥
पृष्ठेन कमठेन्द्रेण स्कन्दैर्दिग्गजमालया ॥ ७२ ॥
पादैः पर्वतचक्रेण भुजाभ्यां येन दोष्मता ॥
वसुन्धरा ततो गाढमाश्लेषसुखमन्वभूत् ॥ ७३ ॥

युगुलं ॥

शेषादिभिर्मस्तकादिभिरूढा ततो येन भुजाभ्यामूढा भूरालिंगनसुखं प्रापत् ॥ धृतेत्यादि दीपकम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

हिमान्ता हिमशैलस्य कैलासस्य तटत्विषा ॥
विबभौ गंगया मेरोः कीर्त्या भूरस्य भूभृतः ॥ ७४ ॥

विबभाविति मध्यस्थेन क्रियापदेन सर्ववाक्यानां संबंधः ॥ दीपकत्रयम् ॥ ७४ ॥

चकार दुर्बलानां यः क्षमामागस्विनामपि ॥
जह्रे निरपराधानामपि यश्च बलीयसाम् ॥ ७५ ॥

सापराधानामपि दुर्बलानां क्षमां क्षांतिमकरोत् । निरपराधानामपि बलवतां क्षमां भूमिमहरत् ॥ कारकदीपकम् । क्षमेति कारकस्य साधारणत्वात्कर्मकारकम् ॥ ७५ ॥

मालवेनोदयादित्येनास्माद्देवाप्यतोन्नतिः ॥
मंदाकिनीह्रदादेव लेभे पूरणमब्धिना ॥ ७६ ॥

उदयादित्येन मालवदेशीयेनास्मादेवोन्नतिरुदयः प्राप्ता। समुद्रेण गंगाहृदादेव पूरणं प्राप्तम् ॥ ७६ ॥

सारंगाख्यं तुरंगं स ददौ यस्मै मनोजवम् ॥
नह्युच्चैःश्रवसं क्षीरसिंधोरन्यः प्रयच्छति ॥ ७७ ॥

मनोवज्जवो यस्य तं सारंगनामानमश्वं स मालवाय ददौ॥ क्षीरसमुद्रादन्य उच्चैःश्रवसं न ददाति ॥ ७७ ॥

जिगाय गूर्जरं कर्णं तमश्वं प्राप्य मालवः ॥
लब्धानूरुः सूर्यरथं करोति व्योमलंघनम् ॥ ७८ ॥

तमश्वं प्राप्य मालवः कर्णाख्यं गूर्जरमजयत्। सूर्यरथं लब्धानूरुराकाशलंघनं करोति ॥ ७८ ॥

पृथ्वीराजः सुतस्तस्मात्ततो(भूदतिसारभृत् ?) ॥
कुमारब्रह्मचारी हि कुमारो मद(नान्तकात् ?) ॥ ७९

— — — — — — — जाख्यः पुत्रो जातः। कामवैरिणः कुमारः कुमारब्रह्मचारी भवति ॥ ७९ ॥

रात्रौ रात्रौ चतुर्बाहुः स एवादृश्यतानुगैः ॥
ऐरावणं विनान्यः कश्चतुर्दन्तो निशम्यते ॥ ८० ॥

अनुगैः प्रतिनिशं स एव चतुर्बाहुर्दृष्टः। ऐरावणादन्यः कश्चतुर्दन्तः श्रूयते ॥ दृष्टान्ताः। पूर्वत्र साधर्म्येणोत्तरत्र वैधर्म्येण ॥ ८० ॥

पुष्करे ब्रह्मकोशाप्ति चुलुक्यशतसप्तकम् ॥
हत्वा ब्रह्मस्वकामानां कुलक्षयमुपादिशत् ॥ ८१ ॥

ब्रह्मकोशस्य ब्रह्मस्वस्याप्तिर्हरणं यस्मात्तत् । चुलुक्यानां जनविशेषाणां शतसप्तकं हत्वा स राजा ब्रह्मस्वहरणाभिलाषिणां कुलक्षयमुपादिशत् । ब्रह्मस्वहृत्कश्चिन्नासीदित्यर्थः ॥ ८१ ॥

अच्छिन्नं सोमनाथाध्वन्यन्नसत्रं चकार यत् ॥
इदं मोक्षार्थिनां भोगमानुषंगिकमब्रवीत् ॥ ८२ ॥

सोमनाथतीर्थमार्गेऽनवरतमन्नसत्रं चकार यदिदमन्नसत्रकरणं मोक्षकांक्षिणामानुषंगिकफलमकथयत् । अवश्यं मोक्षः प्राप्तव्यः । प्रसंगादन्नमपिप्राप्तमित्यर्थः ॥ ८२ ॥

तस्मादजयराजोऽभूद्वदान्यो यद्वदान्यतः ॥
सर्वरत्नप्रदात्सिन्धोः कल्पवृक्षस्य जन्म तत् ॥ ८३ ॥

दातुस्तस्माद्दाताऽजयराजाख्यो जातो यत्तत्समस्तरत्नदातुः समुद्रात्कल्पवृक्षस्य जन्म भवति ॥ ८३ ॥

श्लाघ्यः सल्हण इत्यस्य जप्यते नाम पार्थिवैः ॥
बीजाक्षरत्रयच्छायां धत्ते शक्तित्रयस्य यत् ॥ ८४ ॥

अस्य सल्हण इति नाम राजभिर्जप्यते यत्तच्छक्तीनां त्रयस्य बीजाक्षरत्रयशोभां धत्ते । तन्नामजपनाच्छक्तिप्राप्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ ८४ ॥

सौम्येन मालवपतिः सुल्हणो येन दीप्तिमान्।
शमितोम्बुधरग्रस्तदवाग्निश्रियमानशे ॥ ८५ ॥

येन सौम्येन शमितो मालवेन्द्रः सुल्हणो मेघशमितदावाग्निस्थितिं प्रापत् ॥ ८५ ॥

कीर्तिपुष्पविकासं यं रुद्धवान् कल्पशाखिनाम्॥
मन्ये तमेव मोक्तुं यः पुरंदरपुरं ययौ ॥ ८६ ॥

स राजा कल्पवृक्षाणां यशः पुष्पविकासं यं रुद्धवांस्तमेव मोक्तुं स स्वर्गं गत इति जाने। कल्पवृक्षेभ्योतिदातासीत् इत्यर्थः। अतः कल्पतरूणां यस्तेन कीर्तिविकासो रुद्ध आसीत्तस्मिन्प्रमीते (मृते) स उत्पन्नः ॥ ८६ ॥

पद्मसंबंधिनीं लक्ष्मीं रिपुरामामुखानि यत्॥
अत्याजयदिति प्राप्ता गुणिभिः श्रीर्न कैस्ततः ॥ ८७ ॥

स राजा वैरिस्त्रीमुखानि पद्मशोभामत्याजयदित्यतो गुणिभिर्गुणवद्भिः पद्मैश्च कैर्न श्रीः प्राप्ता॥ निदर्शने द्वे। संभवद्वस्तुसंबंधाऽसंभवद्वस्तुसंबंधा च। अन्यचान्यसंबंधिनीं छायामन्यः कथं दधतीति नास्ति वस्तुसंबंधः ॥ ८७ ॥

स दुर्वर्णमयैर्भूमिं रूपकैः पर्यपूरयत्॥
तां सुवर्णमयैस्तच्च कविवर्गस्त्वपूरयत् ॥ ८८ ॥

दुर्वर्णं रौप्यं। दुष्टावर्णाश्च। तन्मयै रूपकैर्दीनारविशेषे-

र्नाटकैश्च स भुवमपूरयत् । सौवर्णैः सुवर्णमयैः शोभनाचरमयैश्च कविवर्गस्तामपूरयत् ॥ ८८ ॥

कीर्त्तिं स वर्त्तमानानां भटैर्जह्रे जयप्रियैः ॥
अतीतानागतानां तु रूपकैरजयप्रियैः ॥ ८९ ॥

जयः प्रियो येषां तैर्भटैः करणभूतैर्वर्तमानानां कीर्तिमहरत् । अजयस्य राज्ञः प्रियै रूपकैर्दीनारविशेषैर्भूतानां भाविनां च राज्ञां कीर्त्तिमहरत् ॥ ८९ ॥

सोमलेखा प्रियाप्यस्य प्रत्यहं रूपकैर्नवैः ॥
कृतैरपि न संस्पर्शं कलंकेन समासदत् ॥ ९० ॥

तस्य प्रिया सोमलेखाख्या राज्ञी चन्द्रलेखा च प्रत्यहं नवैः कृतै रूपकैर्दीनारविशेषैर्मृगैश्च हेतुभिः कलंकेन पापेन लांछनेन च स्पर्शं न प्रापत् ॥ व्यतिरेकभेदः । उपमानादुपमेयस्याधिकगुणत्वेन न्यूनगुणत्वेन वा भावात् ॥ ९० ॥

भाग्यैः समं समुत्पन्नं प्रजाभिः सह लालितम् ॥
वर्धितं सुकृतैः साकमर्णोराजमसूत सा ॥ ९१ ॥

भाग्यादिभिः सह समुत्पन्नत्वादिलक्षणविशिष्टमर्णोराजं पुत्रं साजनयत् ॥ भाग्यानां तदुत्पत्तिकारणत्वे तदुत्पत्तेर्वा भाग्यकारणत्वे सहभावोपनिबंधात्कार्यकारणविध्वंसरूपातिशयोक्तिसहिता सहोक्तिः ॥ ९१ ॥

कीर्त्त्या विमलया साकं देवी सा भूपतेः प्रिया ॥
प्रतापेण सहोग्रेण प्रियः पुत्रश्च सोऽभवत् ॥ ९२ ॥

शुद्धया कीर्त्त्या साकं समं सा देवी राज्ञः प्रियाभूत्। एवमुत्तरार्धेपि योज्यम् ॥ सहोक्ती ॥ ९ २ ॥

लक्ष्मीर्विनाभिमानेन कीर्त्तिर्दुर्यशसा विना ॥
बभौ श्रीखंडवल्लीव तस्य भोगभृता विना ॥ ९३ ॥

निर्गर्वा श्रीर्निन्दारहिता च कीर्त्तिस्तस्य बभौ यथा सर्पत्यक्ता चन्दनलता ॥ ९ ३ ॥

कवित्वेनेव पांडित्यं द्रविणेनेव यौवनम् ॥
ननाश तद्रिपुबलं विना दीप्तेन तेजसा ॥ ९४ ॥

यथा कवित्वेन विना पांडित्यं यथा च धनेन विना यौवनं तथा तेजसा विना तच्छत्रुबलं नष्टम् ॥ विनोक्ती ॥ ९४ ॥

लोभप्रदोषमुक्तास्य कमला कमलिन्यभूत् ॥
औदार्यातपहीनासीत्तस्य प्र - - नां तु सा ॥ ९५ ॥

लोभाख्येन प्रकृष्टेन दोषेण निशारंभेण च मुक्ता श्रीः पद्मिन्यासीत्। तस्य वैरिणां सा श्रीरौदार्यमेवातपस्तेन हीना पद्मिन्यासीत् ॥ गम्या विनोक्तिः। मुक्तहीनादिपदैर्विनार्थस्य द्योतितत्वात् ॥ ९ ५ ॥

तापिताः प्राक् प्रतापेन विचारेण विशोभिताः ॥
अनुरक्तास्ततः पश्चाद्यशसाच्छादिता दिशः ॥ ९६ ॥

पूर्वं प्रतापेन तापिताः । ततो विचारेण व्यवहारपरिच्छेदेन विशोभिताः । अतोनुरक्ता दिशो यशसाच्छादिताः । असिना तापिताश्चिराकक्रवादिना (?) शोभिताः गैरिकादिना रंजिताः सुवर्णविकृतयो वस्त्रा — — — — — — — — भ्ररसव्यवहारप्रतीतिः ॥ ९६ ॥

विमुक्ता निखिलैर्दोषैर्निचिता निखिलैर्गुणैः ॥
शिवभक्तिरभूद्यस्य सदा हृदयहारिणी ॥ ९७ ॥

दोषैरनवधानादिभिस्त्यक्ता गुणैर्युक्ता शिवभक्तिर्यस्य मनोहरा सदाभूत् ॥ निर्दोषादिधर्मारोपात् साध्वीव्यवहारप्रतीतिः ॥ ९७ ॥

नयसिक्ता प्रतापेन क्रमात्पल्लवितोद्गमा ॥
विकसत्कीर्त्तिपटला फलत्पुण्यपरम्परा ॥ ९८ ॥
दत्ताशीः शमितक्लान्तिक्षुत्पिपासैः सदाध्वगैः ॥
लक्ष्मीर्यद्भुजमारूढा वृद्धिं शाखाशतैर्गता ॥ ९९ ॥

युगुलम् ॥

प्रथमं नयेन सिक्ता । ततः प्रतापेन पल्लववान् कृत उद्गमो

यस्याः सा । विकसत् कीर्तिपटलं* यस्याः सा । फलन्ती फलवदाचरन्ती पुण्यपरम्परा यस्याः सा ॥ ९८ ॥

शमिताः क्लान्तिक्षुत्पिपासा येषां तैरध्वगैः सन्मार्गगामिभिर्दत्ताशीर्यद्भुजार्जिता श्रीः शाखानां प्रकाराणां शतैर्वृद्धिं गता ॥ सेकादिकार्यारोपात् पल्लवितत्वादिधर्मारोपाच्चोभयारोपेण लच्च्या लताव्यवहारप्रतीतिः ॥ ९९ ॥

स्तनद्रथांगमिथुना भ्रमद्भ्रमरमालिकाः ॥
श्रीसन्मुखाम्बुजा वापीर्यो ददौ सुरसद्मसु ॥ १०० ॥

स्तनवदाचरन्ति कूजन्ति च रथाङ्गमिथुनानि यासु ताः । कचवदाचरन्त्यः स्फुरन्त्यश्च भ्रमरमालिका यासु । श्रीमन्ति मुखाम्बुजानि यासां ता वापीर्देवगृहेषु योदात् ॥ अत्रौपम्यस्य गर्भत्वम् ॥ १०० ॥

चन्द्रचंदनकर्पूरक्लाहारविरोधिनी ॥
सुदूरवर्त्तिनी यस्य कीर्तिः पांडुत्वमाययौ ॥ १०१ ॥

चन्द्रादीनां विरोधिनी न्यक्कुर्वती सुदूरे वर्तमाना कीर्तिः पांडुत्वं शुभ्रत्वमापत् ॥ अत्र विरहिणीव्यवहारप्रतीतेर्लौकिके लौकिकव्यवहारसमारोपः ॥ १०१ ॥

मनोज्ञत्वेपि नाचुम्बि स्वमुखेन कदा चन ॥
स्वच्छंदं तेन यत्को - - - - - ॥ १०२ ॥

---

* कुमुदं was the original reading which has been later changed into पटलं ।

तेन राज्ञा कीर्तिर्मनोज्ज्वलेपि सति स्वमुखेन न कदाचिद्यत्स्पृष्टा तेन स्वकी - - - - - - - - - - ॥ १०२ ॥*

- - - - - - - - - - ॥
- - - - - **पुरुषार्थं कृतार्थताम् ॥**

करणानि कर्माणि संश्रयो यस्य तं भोगं बुद्धिबलेनैव भजन् द्रष्टा सर्वव्यवहारसाक्षी स देवः स्वं पुरुषार्थं कृतार्थतामनयत् । अचूञ्जितवानित्यर्थः । सांख्यदर्शनवादिनामात्मा सप्तधा बुद्ध्यहंकारतन्मात्रापंचकत्वेन प्रकृतेर्जातं विकारमस्पृशन् मूलप्रकृतिसंगतां बुद्धिं भासयंश्चिच्छायया स्फुरयन् बुद्धिमुखेनैव करणसंश्रयं चक्षुरादीन्द्रियाश्रयं भोगं भजन् बुद्धिमुखेनैव पुरुषार्थं पुरुषविवेकरूपं कृतार्थतां नयति ॥ नीतिशास्त्रीये वस्तुनि सांख्यशास्त्रीयवस्तुसमारोपः ॥

स्फुरत्प्रज्ञाबलोत्साहसिध्युपायगुणोदया ॥
सर्वांगसुंदरी यस्य नीतिर्वल्लभतां ययौ ॥

स्फुरन्तः प्रभावबलोत्साहा येषु ते । सिद्ध्युपायगुणोदया यस्यां सा । सिद्धयो भूम्यादीनामुपायाः सामादयः । उदया

---

* Henceforward to the end of the Canto, most of the leaves are wanting in the lower portion, which should contain about 5-7 lines of the original. Consequently henceforward at regular intervals there would be short lacunæ of 2 or 3 verses with the Com. thereon.

आत्मादीनाम् । तथा सर्वांगेषु स्वाम्यादिषु सुंदरी यस्य नीतिर्वल्लभतां श्रद्धेयत्वं ययौ । तन्नीतिरन्येषां कांक्षणीयाभूदित्यर्थः । स्फुरद्भिः प्रज्ञाबलोत्साहैः सिद्धौ वशीकरणे उपायात्मकानां गुणानामुदयो यस्यां सा । प्रज्ञादिभिर्भूर्वशीकृतेत्यर्थः ॥ अत्र नीतिशास्त्रप्रसिद्धे वस्तुनि नायिकाव्यवहारप्रतीतिः ॥

भुसत्तायामुदात्तो यः परस्मै पदमग्रहीत् ॥
अनुदात्तो रिपुस्तस्य भूप्राप्तावात्मने पदी ॥

भुविसत्तायां प्रशस्तत्वे साम्राज्ये सति यः परस्मै परार्थं पदं त्राणमग्रहीत् । यत उदात्तः । — — — — — — — — — — — — — — — — आत्मार्थमेव पदी प— — — — — — — — — — — ॥*

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — मंत्र्यपेक्षा दैवबलनियोगज्ञस्य मित्रबलापेक्षा च नाभूत् । यः षट्संख्यकं प्रमाणं जानाति वि— —गं च वेत्ति स ईश्वरं सर्वज्ञं नापेक्षते ॥ लौकिके मीमांसाव्यवहारसमारोपः ॥

---

* See note on p. 158.

सपक्षे ददृशे नास्ति विपक्षे यज्जडात्मनि ॥
तत्प्रतापाग्निमान्भूभृद्धेतौ धूमेऽन्वमायि यः ॥

अनेन सपक्षे स्वाश्रिते विषये यद्दृशे । स्वपक्षस्योपकारकं कुर्वन्यद्दृष्ट इत्यर्थः । जडात्मनि विपक्षे शत्रौ यन्नास्ति अपकारप्रवृत्त एवाभूदि(त्य)र्थः । तत्तस्माद्धेतावायुधे खड्गे सत्यां(?) भूभृत्प्रतापाग्निमाननुमितः । धूमे इति हेतोरारोपः । कालत्वेन धूमानुकारात् । सपक्षे महानसे दृष्टः । विपक्षे जलादौ न दृष्टः । ततो भूभृत्पर्वतो धूमे हेतौ कारणे लिंगे सत्यग्निमाननुमीयते ॥ लौकिके तर्कव्यवहारसमारोपः ॥

अहार्यलंघनैस्त्यक्तरसास्वादैः सदूषणैः ॥
येन पीनसितावस्थां कीर्तिरत्याजि वैरिणाम् ॥

येन राज्ञां शत्रूणां कीर्तिः पीनां सितां चावस्थां त्याजिता — — । लघुर्मलिना च कीर्त्तिः कृतेत्यर्थः । यतः अहार्याणां पर्वतानां लंघनैरारोहावरोहैस्त्यक्तो रसाया भूमेरास्वादो यैः करणभूतैः । सह दूषणेन दोषेण यानि तैः । अहार्यैरपरिहार्यैश्च लंघनैर्भोजनविच्छेदादिभिः । त्यक्तो रसानां (मधु)रादीनामास्वादो येषु । तथा सच्छोभनमूषणं मरीचादिर्येषु तैर्हेतुभिर्भिषजा पीनसिता प्रतिश्यायत्त्वं तस्या अव— — —जते । गतिबोधेति नियमात् (Pāṇini i. 4. 52) कीर्त्तिशब्दस्य कर्मत्वम् । तस्य च त्यजीत्यकर्मणुत्पन्नेन— — — — — — — — ॥ लौकिके आयुर्वेद— — — — — — — ॥

27.3.69

PK 3673 J3 1914 v.2

Jayanaka
Prthviraja vijaya

[redacted]

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY